

بسمه تعالی

بررسی زیرساخت‌های تبادلات مالی مستقل از نظام پرداخت دلاری

آذرماه ۱۳۹۹

فهرست مطالب

۳	خلاصه مدیریتی
۶	بخش ۱. مقدمه
۱۰	بخش ۲. مروری بر زیرساخت‌های تبادلات مالی مستقل از نظام پرداخت دلاری
۱۱	۱- نظام پرداخت CIPS چین.....
۱۵	۱-۲- بررسی وضعیت کنونی تعاملات در بستر CIPS.....
۱۷	۱-۳- چگونگی مشارکت و دسترسی بانک‌ها در نظام CIPS.....
۱۷	۱-۴- سازوکار فعالیت CIPS.....
۱۹	۲- سیستم پیام رسان تراکنش‌های مالی روسیه (SPFS).....
۲۱	۲-۱- بررسی روند و امکان اتصال به سیستم SPFS.....
۲۳	۲-۲- چگونگی فرآیند عضویت و اتصال در SPFS.....
۲۴	۳- نظام پرداخت بازار مشترک آفریقای شرقی و جنوبی COMESA.....
۲۵	۳-۱- سازوکار.....
۲۷	۴- نظام یکپارچه پرداخت و تسویه منطقه ای (SIRESS) جامعه توسعه آفریقای جنوبی (SADC).....
۲۸	۴-۱- اهداف و ویژگی نظام SIRESS.....
۲۹	۵- شبکه پرداخت آسیایی (APN) انجمن ملل جنوب شرقی آسیا (ASEAN).....
۳۱	۶- سیستم پرداخت منطقه‌ای عرب.....
۳۲	۶-۱- اصول و استانداردهای سیستم پرداخت منطقه‌ای عرب.....
۳۲	۶-۲- طراحی و سازوکار اجرا.....
۳۴	بخش ۳. ظرفیت‌ها، موانع و راهکارهای توسعه تبادلات مالی غیردلاری محور مقاومت
۳۴	۱- بانکداری کشور سوریه.....
۳۶	۱-۱- تجارت سوریه و ایران.....
۳۹	۱-۲- خط اعتباری مالی.....
۴۰	۱-۳- سامانه تهاتر کالا و خدمات سوریه با ایران.....
۴۲	۱-۴- موافقت‌نامه‌های بانکی.....
۴۳	۲- بانکداری کشور عراق.....
۴۵	۲-۱- تجارت عراق و ایران.....
۴۷	۲-۱-۱- تأسیس شعب بانک‌های ایرانی در خاک عراق.....
۴۸	۲-۱-۲- بانک مشترک ایران و عراق.....
۵۰	۳- موانع همکاری بانکی با کشورهای محور مقاومت.....
۵۲	۴- تشکیل اتاق تهاتر مقدمه‌ی همکاری بانکی کشورهای محور مقاومت.....
۵۳	۵- شیوه آغاز مبادلات غیردلاری با کشورهای محور مقاومت.....
۵۵	بخش ۴. جمع‌بندی و پیشنهادها

خلاصه مدیریتی

گزارش پیش رو، شرحی جامع از زیرساخت‌های تبادلات مالی مستقل از نظام پرداخت دلاری را بررسی می‌کند و در نهایت امکان بهره‌مندی جمهوری اسلامی ایران از اسباب و سازوکارهای مبادلاتی جایگزین را می‌سنجد و با ارائه ۴ راهکار اساسی کوتاه مدت و بلند مدت، بسته سیاستی مدونی را جهت ساخت و پرداخت نظام مبادلاتی و تجاری جدید ایران با کشورهای محور مقاومت عرضه می‌دارد.

در ذیل بخش اول گزارش، به بررسی زیرساخت‌های تبادلات مالی مستقل از دلار، در دو بعد بین‌المللی و منطقه‌ای پرداخته شده است که ابتدا به شرح و تفصیل سیستم پرداخت بین بانکی فرامرزی چین (CIPS) و سیستم پیام رسان تراکنش‌های مالی روسیه (SPFS) از بعد بین‌المللی اشاره شده است و سپس به سراغ تبیین سازوکارهای منطقه‌ای موجود یعنی، بازار مشترک آفریقای شرقی و جنوبی (COMESA)، شبکه پرداخت یکپارچه پرداخت و تسویه منطقه‌ای (SIRESS) جامعه توسعه آفریقای جنوبی (SADC)، شبکه پرداخت آسیایی (APN) انجمن ملل جنوب شرقی آسیا (ASEAN) و سیستم پرداخت منطقه‌ای عرب (ARPS) رفته‌ایم.

به واسطه مشکلات و تهدیدات استفاده از دلار در مبادلات جهانی، چین در صدد جهانی نمودن یوآن خود برآمد. از اقدامات اساسی چین، ایجاد زیرساخت‌ها و بسترهای لازم برای استفاده دوجانبه و بین‌المللی از یوآن بود که به وسیله انعقاد پیمان‌های پولی دوجانبه با کشورهای جهان و ساخت و پرداخت سیستم پرداخت بین بانکی یوآنی یعنی CIPS، بتواند یوآن فراساحلی خود را به عنوان یک ارز پیش‌تاز بین‌المللی معرفی نماید.

نظام پیام‌رسان و پرداخت بین‌المللی دیگر، SPFS روسیه است که بر طبق استانداردهای معتبر بین‌المللی طراحی شده است و قرار است این سیستم با CIPS چین و سازوکار پرداخت هند مرتبط شود در ادامه، ۳ عضو از اعضای ۵ گانه بلوک تجاری BRICS یعنی روسیه، هند و چین تصمیم گرفته‌اند سیستم‌های پیام رسانی مالی خود را برای دور زدن شبکه بین‌المللی انتقال پول یعنی سوئیفت، به یکدیگر متصل کنند. چالش‌های امنیتی، اقتصادی و فنی که هنوز در SPFS مرتفع نشده است، عضویت بانک‌های خارجی را با تاخیر روبرو کرده است.

یکی دیگر از نظامات پرداختی که توسط کشورها به عنوان سیستم معاملاتی موازی دلار وضع شد، نظام پرداخت بازار مشترک آفریقای شرقی و جنوبی COMESA بود که در سال ۱۹۹۴ در تلاش برای افزایش

همکاری اقتصادی و مالی میان ۱۹ کشور عضو آفریقایی شکل گرفت. ادغام پرداخت‌ها در کومسا، در سال ۲۰۰۹ با ایجاد سیستم پرداخت و تسویه حساب منطقه ای REPSS، که کشورهای عضو شرکت کننده را قادر می‌ساخت، از طریق بانک مرکزی ملی خود برای انجام پرداخت‌های مرزی به مکانیزم پرداخت و تسویه حساب مرکزی متصل شوند، گام بزرگی رو به جلو بود. REPSS برای پرداخت و تسویه معاملات میان اعضای کومسا، بدون اینکه در آن نیازی به کانال‌های بانکی کارگزار و واسطه‌ای مستقر در آمریکا و کشورهای اروپایی باشد، ایجاد شد تا بدین ترتیب از وابستگی به ارزهای دلار و یورو و سازوکارهای غربی پرداختی و پیام‌رسان آن‌ها کاست.

همچنین SIRESS در واقع یک سیستم پرداخت و تسویه حساب منطقه ای است که برای تسهیل انتقال وجه، برای پرداخت‌ها و مبادلات فرامرزی در منطقه آفریقای جنوبی SADC ایجاد شده است. این بستر برای کاهش هزینه‌ها و بهبود کارایی پرداخت‌های فرامرزی با حذف نیاز به بانکداری کارگزار متناظر برای چنین پرداخت‌هایی اجرا شده است. در نهایت، پیش‌بینی می‌شود که این سیستم، به تقویت تجارت بیشتر در منطقه آفریقای جنوبی بیانجامد.

و در نهایت شبکه پرداخت آسیایی آسه آن و سیستم پرداخت منطقه‌ای عرب از موارد دیگر نظامات پرداخت منطقه‌ای است که اکنون در حال رشد و گسترش است.

بررسی وضعیت فعلی بانک‌های عراق و سوریه نشان می‌دهد، جمهوری اسلامی با تاسیس شعب بانک‌های داخلی خود در خاک عراق، قدم‌های نسبتاً رو به جلوتری نسبت به برقراری روابط بانکی با سوریه برداشته است. هنوز هیچ بانک ایرانی، سوی یا عراقی، عضو نظامات پرداخت منطقه‌ای یا بین‌المللی نشده‌اند و حتی از ظرفیت پیام‌رسان ملی سپام در هیچ یک از بانک‌های کشورهای فوق استفاده نشده است.

لذا ۴ راهکار کوتاه مدت و بلند مدت، جهت پیشبرد روابط تجاری و اقتصادی با کشورهای محور مقاومت در بستر مبادلات غیر دلاری پیش‌بینی شده است که به شرح ذیل است:

۱- بانک‌های جمهوری اسلامی ایران، عراق و سوریه می‌توانند با عضویت غیرمستقیم در سیستم پرداخت بین بانکی بین‌المللی چین (CIPS)، مبادلات خود را از طریق سازوکار موجود ترتیب دهند. به همین منظور بایسته است که بانک‌های مدنظر طرفین، در ابتدا به سراغ بانک‌های مستقیمی که در خاک چین مستقر هستند، حساب ارزی افتتاح نمایند و سپس با دریافت کد مربوط به CIPS مبادلات خود را صورت دهند.

۲- اتصال بانک‌های ایران، عراق و سوریه به پیام‌رسان ملی سپام که از طریق این بستر مبادلات، پرداخت و تسویه خواهد شد. با توجه به اینکه بانک‌های ملی، پارسیان و اقتصاد نوین اکنون در خاک عراق شعبه خارجی دارند و همچنین بانک توسعه تعاون الاقلیمی، تنها بانک مشترک ایران و عراق محسوب می‌شود، لذا،

بایسته است جمهوری اسلامی ایران، در سوریه اقدام به تأسیس شعب بانک‌های داخلی خود کند و یا با توافق با این کشور، بانک مشترکی را تأسیس نماید تا اسباب اولیه برای اتصال بانک‌های سه کشور به سپام مهیا شود و تبادلات ریالی-دیناری-لیر از این بستر انجام شود.

۳- تهاتر کالا و خدمات ایران و کشورهای محور مقاومت به شرط رعایت الزامات مقرر، یکی دیگر از راهکارهای کوتاه مدت جمهوری اسلامی ایران جهت گسترش مبادلات خارجی خود با کشورهای عراق و سوریه است.

۴- تشکیل اتحادیه‌ای میان کشورهای محور مقاومت با اولویت کشورهای ایران، سوریه و عراق که با ارز مشترک و داخلی میان اعضا یا به کمک گواهی ارزی مشترک، مبادلات صورت گیرد که از عنصر ارزی خارجی جهت پرداخت استفاده نشود. به‌منظور ایجاد نظام پرداخت جدید، باید اصول و الزامات در طراحی سازوکار اجرایی مدنظر قرار گیرد.

بخش ۱. مقدمه

نحوه مبادلات پولی و مالی، امروزه در عرصه بین‌الملل، موضوع بسیار مهمی است که تاثیر بسیار عمیقی بر همه دولت‌ها در جهان به طور مستقیم و غیر مستقیم دارد. به واقع، به دلیل تاثیر گسترده‌ای که نحوه مبادلات مالی در تجارت بین‌الملل امروزی دارند، لزوم شناخت شیوه و چگونگی تاثیر آن، بیش از پیش آشکار می‌شود.

سیستم پولی و مالی امروزی، از قاعده "استبداد پولی" تبعیت می‌کند که قوی‌ترین روش حفظ سلطه و کنترل بر مبادلات جهانی است. این مدل استبدادی، باعث ایجاد یک سیستم نامتقارن و نامتعادل و ناکارآمد می‌شود که هزینه‌های غیرقابل تصویری را در مقیاس جهانی به دولت‌ها و آحاد مردم وارد می‌سازد.

اصلی‌ترین وجه ممیز اسلوب اقتصادی فوق، عدم تقارن توزیعی است. یعنی در این نظام مالی، کشورهای صرفاً با چاپ پول، محصولات و منابع ملی و طبیعی دول دیگر را به راحتی خریداری می‌کنند. به عنوان مثال، کشوری مانند ایالات متحده آمریکا که صاحب ارزی به نام دلار است، تنها با چاپ بدون پشتوانه و بی‌رویه آن، می‌تواند از هر گوشه دنیا هر کالا یا خدماتی را دریافت نماید. آنان با کاغذهای خود طلای سایر ملت‌ها را خریداری می‌کنند، در حالی که همه کشورهای جهان برای به دست آوردن دلار، هر چیزی را می‌فروشند تا به آن برسند.

اما نکته قابل توجه در این میان آن است که دولت‌ها چاره‌ای جز این ندارند؛ لازمه ورود به عرصه تجارت، داشتن صندوقی از ارزهای دلار و یورو است تا بدان وسیله کشورها بتوانند به مبادله بپردازند. اینگونه ارزها، رایگان نیستند و دولت‌ها می‌بایست با فروش کالاها و خدمات ملی خود، نسبت به خریداری آنان، اقدام نمایند. کشورهایی که توانایی تولید و رقابت کافی ندارند، باید برای دستیابی به ارز، منابع طبیعی خود را بفروشند، چراکه لازمه انجام تجارت بین‌المللی آنان است. برعکس، کشورهایی مانند آمریکا می‌توانند صرفاً با خلق پول بدون پشتوانه، طلا، مواد معدنی، مواد اولیه، محصولات کشاورزی، محصولات دریایی، ماشین آلات، کالاهای تولیدی و سایر محصولات و خدمات جهان را با بهایی اندک خریداری نمایند و در اختیار داشته باشند.

بدین ترتیب، هر کشوری که به تجارت بین‌المللی با ارزهای دلار و یورو می‌پردازد، باید برای مبادلات مالی خود، نسبت به وضع ذخایر ارزی اقدام نماید. ایجاد یک صندوق ذخیره ارزی، تنها راه فعلی برای مبادلات پولی و مالی در تجارت بین‌الملل امروزی است که به وسیله ایجاد و تکوین آن، بانک مرکزی می‌تواند، هر آنچه را که کشور به ارز بین‌المللی نیاز دارد، تامین کند؛ در غیر این صورت، هر مبادله مالی در

تجارت، منجر به از دست رفتن ارز خارجی و در نهایت رشد سرسام آور قیمت آن می‌شود. بدین علت گفته می‌شود کشورهایی که دارای ذخایر ارزی زیادی هستند، کمتر مورد حمله معاملات سوداگرانه و سایر فشارهای پولی قرار می‌گیرند.

اما نکته حائز اهمیت، منبع اصلی صندوق ذخایر ارزی است. به واقع، آنچه که سبب ایجاد ذخیره ارزی می‌شود، مازاد تجاری به دست آمده در مبادلات بین‌المللی است. یعنی اگر صادرات انجام شده بیشتر از واردات صورت گرفته شده باشد، درآمد حاصل شده به نام مازاد تجاری، اصلی‌ترین منبع ذخایر ارزی محسوب می‌شود. این باعث می‌شود که همه کشورها برای مازاد تجاری بجنگند و صادرات خود را افزایش دهند تا ارز بیشتری بدست آورند؛ در حالی که در تجارت بین‌الملل، امکان تحصیل مازاد تجاری برای همه طرفین وجود ندارد. هر طرف که موفق به تحصیل مازاد تجاری شود، طرف مقابلش، قطعاً دچار کسری تجاری خواهد شد. امروزه، دو سوم کشورهای جهان با کسری تجاری روبرو هستند که بدین منظور، آنان برای حفظ ذخایر ارزی خود، به دنبال استقراض از کشورهای قدرتمند با مازاد تجاری زیاد یا صندوق بین‌المللی پول (IMF) هستند. اینگونه استقراض‌ها، باعث تحمیل هزینه بهره به دولت‌ها می‌شود که به تبع آن، کاهش روز افزون ذخایر ارزی را به دنبال خواهد داشت. لذا این دست کشورها که با کسری تجاری مداوم رو به رو بوده‌اند، اکنون با هزینه‌های سنگین بهره، در دام بدهی خارجی که قابل پرداخت نیست گرفتار می‌شوند.

این ثمره استفاده از یک سیستم پولی نامتقارن و نامتعادلی است که صاحبان خود را با مازاد تجاری و استفاده‌کنندگان را با کسری تجاری مواجه می‌کند. هیچ کشوری از بحران‌های شدید مالی که شامل کسری‌های تجاری، بدهی‌های غیرقابل پرداخت و کمبود ارز و کاهش ارزش پول ملی است، مصون نیست مگر دولت‌هایی که ارزهای یاد شده را در مبادلات بین‌المللی خود کنار گذارند.

اما صرف نظر از اثرات زیانبار استفاده از ارزهای بین‌المللی در مبادلات مالی کشور که بیان شد، حتی چنانچه بپذیریم که کشور بتواند با تحصیل مازاد تجاری مناسب، ذخایر ارزی خود را بهبود ببخشد، لیکن این پایان ماجرا نیست؛ برنامه‌ریزی‌ها به نحوی صورت گرفته است که چنانچه بتوان از پله اول گذشت، باید با پدیده‌ای به نام تحریم نیز دست و پنجه نرم کرد که اثرات برخاسته از آن به مراتب زیانبارتر از قبل خواهد بود. این سیاست از جایی شروع شد که ایالات متحده آمریکا پس از آنکه متوجه ناکارآمدی تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل شد، از اصلی‌ترین اهرم فشار اقتصادی خود یعنی دلار استفاده کرد. به موجب تحریم‌های سازمان ملل علیه ایران، نه تنها وضعیت تجاری و اقتصادی ایران، دستخوش تغییرات چندانی نشد؛ بلکه در بعضی از سال‌ها به طرز چشمگیری روند صعودی و رو به رشدی را هم به خود دید. به عنوان

مثال تجارت دو جانبه میان ایران و چین به طور پیوسته از ۵,۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۳ به ۲۹,۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ افزایش یافت.

اما دولت آمریکا که بر عدم اثربخشی تحریم‌های یادشده معطوف شد، خیلی زود قانونی جامع در خصوص تحریم‌های اقتصادی علیه ایران در سال ۲۰۱۰ به نام «قانون جامع تحریم‌های ایران، پاسخگویی و عدم سرمایه‌گذاری» تصویب کرد. این قانون باعث شد، حساب‌های دلاری ایران در هرکجا مسدود شود و تمام بانک‌های ایرانی از سیستم ارتباطات مالی بین‌المللی یا همان سوئیفت که اصلی‌ترین بستر مبادلات پولی و مالی کشور محسوب می‌شد، محروم شوند. بر همین اساس، دسترسی ایران به ارزهای بین‌المللی مانند دلار بسیار کاهش یافت و انتقال وجوه برای ایران از طریق یک سیستم مالی بین‌المللی، فوق‌العاده پیچیده‌تر شد. مخرب‌ترین نتیجه این اقدام، عدم امکان صادرات ایران بود که خسارت شدیدی بر منابع و ذخایر ارزی کشور گذاشت تا جایی که تراز تجاری کشور، به طرز خیره‌کننده‌ای منفی شد. بدین ترتیب از سال ۲۰۱۲ به بعد، اوضاع اقتصادی ایران به طرز چشمگیری تغییر یافت و شوک بزرگی را به خود دید. به طور مثال صادرات نفت ایران در سال ۲۰۱۱، از ۲,۵ میلیون بشکه در روز به ۱,۱ میلیون بشکه در روز در اواسط سال ۲۰۱۳ کاهش یافت (بیش از ۵۵ درصد کاهش) و یا سرمایه‌گذاری خارجی کشوری مانند چین در ایران با افت ۸۷ درصدی، از ۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۱ به ۴۰۰ میلیون دلار در سال ۲۰۱۲ کاهش یافت.

استفاده از ارزهای بین‌المللی در مبادلات تجاری، با هر کشوری، چه کشورهای همسایه و چه کشورهای اروپایی، عواقب گسترده و عمیقی هم در زمان تحریم و هم در شرایط رفع برخی تحریم‌ها، در اقتصاد کشور خواهد داشت. لذا اولین اصلی را که باید در تجارت بین‌المللی یا چندجانبه کشور، ملحوظ داشت، روش مبادلات مالی مستقل از ارزهای رایج بین‌المللی مانند دلار و یورو است. مادامی که مبادلات تجاری ایران با هر کشوری اعم از دو ست و متخاصم، با دلار و یورو صورت پذیرد، آسیب‌پذیری اقتصاد کشور، در بالاترین سطح خود قرار می‌گیرد.

لذا پرسش مهم و حیاتی در اذهان متبادر می‌شود آن است که چگونه می‌توان در مبادلات بین‌المللی تجاری، استفاده از ارزهای بین‌المللی همچون دلار و یورو را کنار گذاشت و از آسیب‌های بالقوه استفاده از آن، در امان ماند؟

در نتیجه با نکاتی که در مقدمه بالا گفته شد، در این گزارش قرار است در راستای کاهش آسیب‌های ناشی از دلار و تحریم‌ها و حل مسائل مطرح شده به سوالات زیر پاسخ داده شود:

- معرفی اجمالی زیرساخت‌های تبادلات مالی مستقل از نظام پرداخت دلاری و بررسی سابقه، وضعیت فعلی و امکان اتصال بانکی ایران به آن‌ها

- بررسی سابقه، وضعیت فعلی و امکان اتصال بانکی کشورهای عراق و سوریه به زیرساخت‌های تبادلات مالی مستقل از نظام پرداخت دلاری
- شناسایی ظرفیت‌ها و موانع همکاری کشورهای محور مقاومت در بستر زیرساخت‌های تبادلات مالی مستقل موجود یا در بستر زیرساخت تبادلات مالی مختص کشورهای محور مقاومت

بخش ۲. مروری بر زیرساخت‌های تبادلات مالی مستقل از نظام پرداخت دلاری

در سال‌های بعد از جهانروا شدن دلار آمریکا به عنوان ارز مرجع مبادلات بین‌المللی، برخی از کشورها تلاش کرده‌اند تا وابستگی خود به نظام مالی و پرداختی دلاری را کاهش دهند. بدین منظور کشورها با اقدامات و ابتکارات متعدد تلاش نموده‌اند در نظام مالی جدید ارزهای ملی را جایگزین دلار کنند.

لذا تحریم‌های اقتصادی ایالات متحده آمریکا که تجلی‌گر سیاست یکجانبه‌گرایی وی در جامعه جهانی است و همچنین، بحران‌های مالی که به واسطه نقش دلار و یورو در مبادلات بین‌المللی به وجود آمده است، عملکرد مخرب و زیانبار نظام پرداخت بین‌المللی مبتنی بر دلار آمریکا و یا یورو را مجدداً یادآور شده است. کشورهای در حال توسعه، به طور فزاینده‌ای همکاری‌های پولی و ارزی منطقه‌ای را به عنوان گزینه جایگزین سیاست پولی امروزی که در راس آن ارزهای جهانروای دلار و یورو حاکم است، برای مقابله با مشکلات اقتصادی ناشی از سیاست‌های تحریمی آمریکا، اتخاذ کرده‌اند. در این راستا، همکاری‌های منطقه‌ای کشورها، نه تنها از طریق افزایش تجارت بلکه از نظر پولی و و تبادلات مالی نیز افزایش چشمگیری یافته است.

در میان ابعاد مختلف پیوندهای اقتصادی منطقه‌ای، تلاش برای همکاری‌های مالی در اکثر مناطق مختلف جهان دیده می‌شود. این پیوندهای اقتصادی از سازوکار متعددی جهت کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد خود استفاده می‌کنند که هدف آنها ایجاد سیستم‌های جدید و جایگزین پرداخت منطقه‌ای و یا بین‌المللی است. بر این اسلوب، دولت‌ها سازوکارهایی را برای ایجاد سیستم‌های پرداخت ویژه خود توسعه داده‌اند. بدین صورت که یا یک نظام داخلی مخصوص توسط یک کشور ایجاد شده است یا کشورها در همکاری با یکدیگر سیستم‌های پرداخت خود را به یکدیگر متصل کرده و سیستم یکپارچه جدیدی شکل داده‌اند.

در این بخش، با نگاهی به هریک از نظام‌های پرداخت مستقل از دلار و یورو کشورها که شامل سیستم پرداخت بین بانکی فرامرزی چین (CIPS)، سیستم پیام رسان تراکنش‌های مالی روسیه (SPFS)، نظام پرداخت بازار مشترک آفریقای شرقی و جنوبی (COMESA)، نظام یکپارچه پرداخت و تسویه منطقه‌ای (SIRESS) جامعه توسعه آفریقای جنوبی (SADC)، شبکه پرداخت آسیایی (APN) انجمن ملل جنوب شرقی آسیا (ASEAN) و سیستم پرداخت منطقه‌ای عرب (ARPS) می‌شود، ویژگی، سازوکار و اهداف هریک از نظامات فوق شرح داده خواهد شد که بدین رهگذر، بتوان با دستیابی به یک الگوی کامل و مطلوب، از آن در جهت تجارت و مبادلات کشور بهره جست.

1- نظام پرداخت CIPS چین

بحران مالی سال ۲۰۰۸ که از کانال دلار آمریکا سایر کشورهای جهان را تحت تأثیر قرار داد و همچنین معضلاتی که به واسطه استفاده از دلار در مبادلات جهانی ایجاد کرد، انگیزه‌های کشور چین برای اصلاح نظام پولی بین‌المللی و جهانی نمودن یوآن را تقویت کرد. چین برای اولین بار در سال ۲۰۰۶ تصمیم به بین‌المللی کردن یوآن خود گرفت، اما وقوع بحران مالی، عزم چین برای این اقدام را بیش از پیش تقویت کرد. از اقدامات اساسی که چین در پیش گرفته است که انحصار نظام پولی دلار محور را به نفع خود بشکند، ایجاد زیرساخت‌ها و بسترهای لازم برای استفاده دوجانبه و بین‌المللی از یوآن است. این کشور در قالب طرح ابتکاری معاملات یوآنی در سطح بین‌المللی، ابتدا در سال ۲۰۰۹ شرایط لازم تجارت یوآنی را برای چند شهر مهم خود با کشورهای جنوب شرقی آسیا و برخی کشورهای دیگر را فراهم کرد.

در قالب این طرح، کشور چین ابتدا شروع به انعقاد پیمان‌های پولی دوجانبه با کشورهای جهان کرد تا تجارت بین‌المللی خود را با ارزهای ملی انجام دهد. به موجب این اقدام، یکی از مسائلی که بانک‌های مرکزی طرف پیمان پولی با آن مواجه شدند، بحث تسویه باقی مانده معاملات بود که با راه‌اندازی مراکز تسویه یوآنی فراساحلی^۱، این امکان مهیا شد تا باقی مانده معاملات از طریق این مراکز با سهولت تسویه شود. اما مشکلاتی که مراکز تسویه یوآنی در ۲۲ نقطه جغرافیایی به وجود آوردند، سبب شد، چین به فکر ساخت و پرداخت یک سیستم پرداخت بین‌المللی واحد باشد تا به صورت فرامرزی و متمرکز بر یوآن فراساحلی خود مدیریت و کنترل داشته باشد که به همین منظور، سیستم پرداخت بین بانکی فرامرزی (CIPS) را ایجاد کرد. در واقع CIPS چین یک مدل الگو گرفته از CHIPS آمریکا است. بدین صورت که در آمریکا نیز، برای انجام معاملات دلاری، ابتدا بانک‌هایی برای تسویه پرداخت‌ها فعالیت می‌کردند که سپس با توسعه و گسترش معاملات، سیستم پرداخت CHIPS ایجاد شد. سیستم CHIPS، به عنوان یک اتاق تسویه مرکزی، وظیفه تسویه معاملات بین‌المللی را بر عهده دارد و نیاز به بانک‌های تسویه‌ای را کاهش می‌دهد.

با افزایش تمایل کشورها برای تعامل تجاری خود با یوآن چین، ایجاد سیستم پرداخت بین بانکی یوآنی

^۱ RMB Clearing Bank

^۲ Clearing House Interbank Payments System

^۳ سیستم پرداخت بین بانکی CHIPS در واقع یک اتاق تسویه بین بانکی برای مبادلات بزرگ دلاری در آمریکا است. تا سال ۲۰۱۵، حدود ۲۵۰ هزار پرداخت بین بانکی با ارزش بیش از ۱٫۵ تریلیون دلار آمریکا در معاملات داخلی و فرامرزی آمریکا به ثبت رسیده است. CHIPS نه یک نهاد دولتی، بلکه خصوصی و متعلق به موسسات مالی است که از آن استفاده می‌کنند و نسبت به سایر موارد مشابه، از سرعت بالاتر و هزینه کمتر برخوردار است. CHIPS تسویه تراکنشات را به صورت پایاپای یا کلاً انجام می‌دهد. ر.ک:

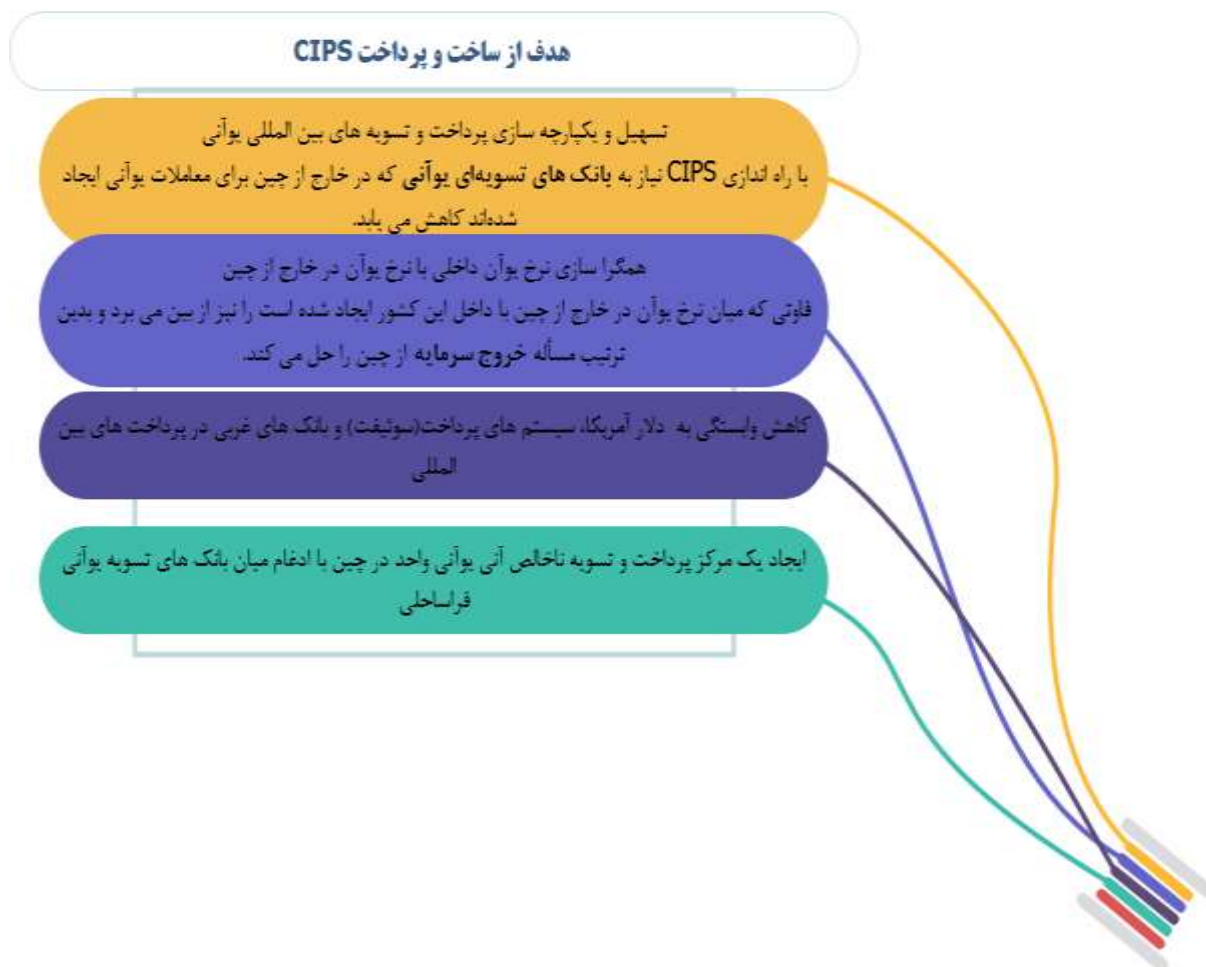
<https://web.archive.org/web/20051126231145/> و <http://www.chips.org/home.php>

در بستر CIPS، بیش از پیش، نمود پیدا می‌کرد. بدین ترتیب بانک‌ها و مراکز تسویه‌ای، بانک‌های عامل و سیستم‌های ارتباطی فراساحلی، جهت استفاده بین‌المللی از یوآن شکل گرفت. توسعه این سیستم در راستای افزایش نقش شانگهای به عنوان مرکز مالی بین‌المللی بود. از آنجا که در نظام پرداخت‌های جهانی، سه سیستم وجود دارد که جریان پولی را مدیریت می‌کند که از بین آنان، دو سیستم Fedwire^۱ و CHIPS در خاک آمریکا و دیگری سوئیفت که در اروپا قرار دارد، لذا چین در راستای مقاوم سازی اقتصاد خود از عوامل زیانبخش خارجی همچون ارز دلار آمریکا و سیستم‌های پرداختی و پیام‌رسان‌های غربی، در سال ۲۰۱۵، اقدام به تکوین سیستم پرداخت CIPS خود نمود تا با تسهیل مبادلات تجاری و قرارگیری در مرکزیت معاملات بین‌المللی یوآنی، نقش بسزایی در مرجعیت یوآن به عنوان یک ارز پیشتاز بین‌المللی داشته باشد. این سیستم در اصل کارکرد جایگزین سیستم سوئیفت را برای چین ایفا می‌کند. لذا CIPS، پرداخت یک مرکز واحد برای تمامی معاملات یوآنی است که در آن بانک‌هایی از سراسر جهان به دو شکل مستقیم و غیرمستقیم امکان دریافت و پرداخت‌های یوآنی را دارند که در ادامه مفصلاً توضیح داده خواهند شد؛ همچنین در کنار قابلیت انجام پرداخت یوآنی، یک بستر پیام‌رسانی مالی برای بانک‌ها است که نیاز به سیستم سوئیفت را نیز برطرف می‌سازد.

بنابراین CIPS با تصویب بانک مرکزی چین و توسط شرکت خدمات پرداخت بین‌المللی چین در سال ۲۰۱۵ و در دو فاز ایجاد شد.

فاز اول در سال ۲۰۱۵ با هدف تسهیل فرآیند پرداخت‌های خرد و کلان یوآنی فرامرزی (تجارت فرامرزی یوآنی، سرمایه‌گذاری مستقیم فرامرزی یوآنی، تأمین مالی و رمیتنس (پرداخت‌های خرد) فرامرزی یوآنی) آغاز به کار کرده است. فاز دوم نیز در سال ۲۰۱۷ با هدف ترویج استفاده بیشتر، از یوآن چین در معاملات بین‌المللی، رفع مشکل زمانی سیستم، افزایش ساعات کاری و غیره توسعه داده شده است. لذا مجموع این اقدامات چین در راستای بین‌المللی کردن یوآن در تجارت جهانی، منجر به شکل‌گیری یک نظام پرداخت دوجانبه، چندجانبه و بین‌المللی مبتنی بر یوآن شده است. این نظام پرداخت مشتمل بر بانک‌های عامل، بانک‌های تسویه‌ای، سیستم‌های پرداخت و ارز مختص خود است که بدون وابستگی به دلار آمریکا و یا سایر ارزها و نظامات پرداخت غربی فعالیت می‌کند.

^۱ Fedwire، یک سیستم انتقال وجوه تسویه حساب ناخالص در زمان واقعی است که توسط بانک‌های فدرال رزرو ایالات متحده اداره می‌شود و به موسسات مالی اجازه می‌دهد تا بین بیش از ۹۲۸۹ شرکت کننده خود (از ۱۹ مارس ۲۰۰۹ تا کنون) وجوه را به صورت الکترونیکی منتقل کنند. ر.ک: <https://www.fededirectory.frb.org/download.cfm>

شکل (۲.۱) اهداف تاسیس و تکوین CIPS

برخلاف سیستم سوئیفت که فقط یک پیام رسان مالی بین المللی است و برای مؤسسات مالی هیچگونه عملیات تسویه خالص (پایاپای، کلر)^۱ یا تسویه ناخالص^۲ یا نگهداری حساب انجام نمی دهد، سیستم CIPS هم سیستم پرداخت ناخالص آتی است و هم عملیات پیام رسانی مالی را انجام می دهد. هر بانک عضو CIPS همانند سوئیفت یک کد پیام رسانی منحصر به خود را دارد.

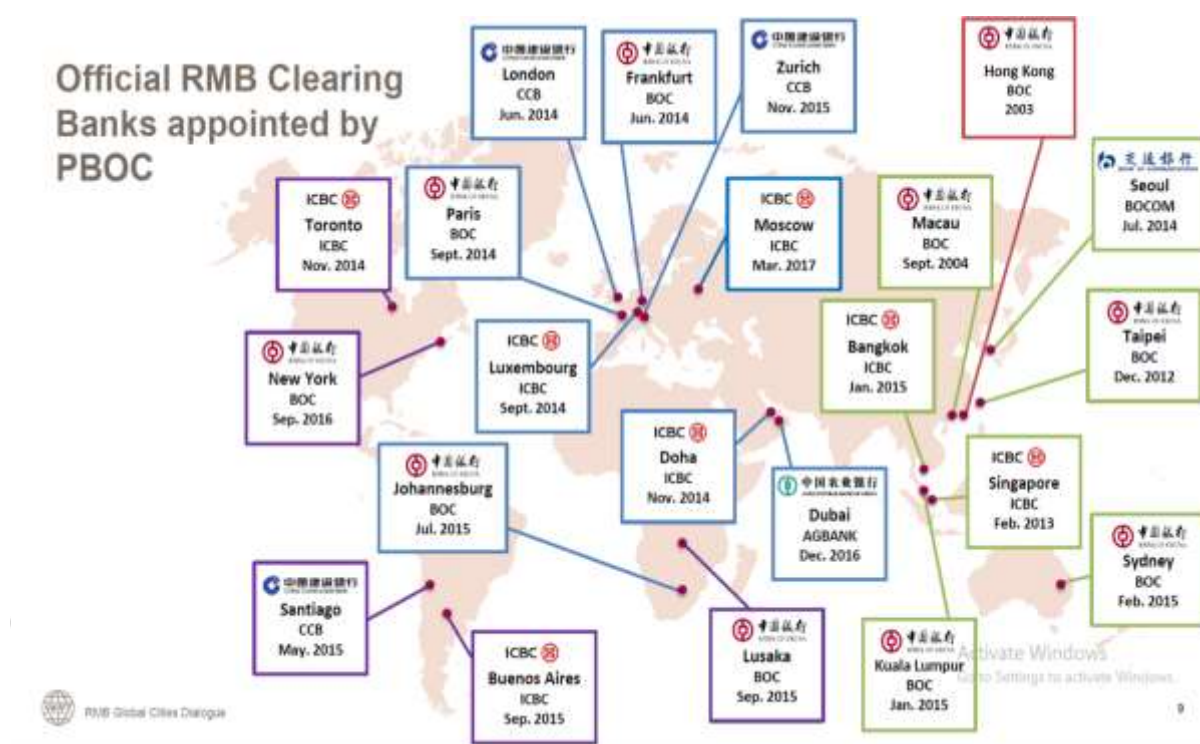
در واقع در نظام CIPS، تسویه به صورت آتی و به نحوی که کل مشارکت کنندگان در هر لحظه با هم بی حساب می شوند، صورت می گیرد، برخلاف تسویه خالص که تراکنش ها پس از ثبت در آخر هر شبانه روز، تسویه شده و عملیات NETTING صورت می گیرد.

بنابراین با راه اندازی سیستم پرداخت بین بانکی فرامرزی چین، تمامی بانک ها و مؤسسات مالی که از ارز

^۱net settlement

^۲Real-time gross settlement

یوآن در معاملات خود استفاده می‌کردند، دسترسی کامل و تمام وقت به آن دارند. همچنین تا قبل از راه اندازی سیستم CIPS، پرداخت‌های یوآنی بین‌المللی چین از طریق یک شبکه در هم تنیده شامل مراکز تسویه یوآنی (۲۲ مرکز) و بانک‌های کارگزار انجام می‌شد. این مراکز که در نقاط مختلفی از جهان واقع شده‌اند، در اصل وظیفه انجام دریافت و پرداخت‌ها و تسویه‌های بین‌المللی یوآن محور را بر عهده داشتند.^۱ تأسیس این مراکز باعث انجام معاملات یوآنی، در یک توزیع جغرافیایی گسترده می‌شد که به اکثریت مراکز مالی بین‌المللی نزدیکی داشت. این مراکز، استفاده از یوآن چین برای اکثریت کاربران در سراسر جهان را تسهیل می‌کرد که در شکل (۲،۲) توزیع جغرافیایی آن مشخص شده است.

شکل (۲،۲) مراکز ۲۲ گانه تسویه یوآنی

اما همین مراکز، مشکلاتی از قبیل، روند پیچیده پرداختی، کمبود نقدینگی در مراکز فراساحلی، ساعت کاری مختلف میان مراکز تسویه و تفاوت ایجاد شده میان نرخ یوآن داخلی و خارجی ایجاد کرده بود. لذا ایجاد یک مرکز پرداخت و تسویه ناخالص آنی یوآنی، سبب ادغام ۲۲ مرکز تسویه یوآنی فراساحلی چین شد

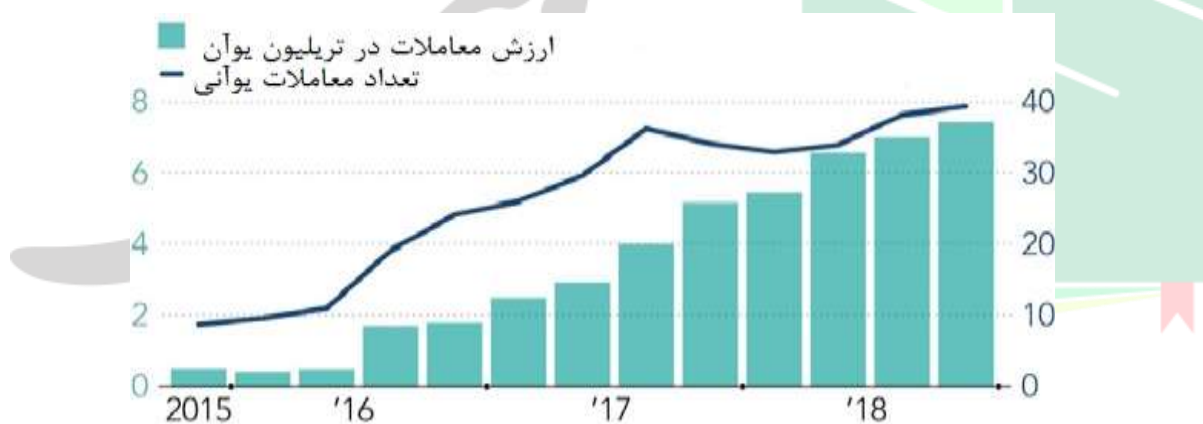
^۱ yon.ir/OTzVJ

^۲ yon.ir/MmXea

و مشکلات متعدد ناشی از مراکز تسویه را که در فوق ذکر گردید، مرتفع ساخت؛ مهم‌ترین مزیت سیستم CIPS را می‌توان، مهیا شدن امکان حضور بانک‌های متعدد خارجی به عنوان کاربران غیر مستقیم در معاملات یوانی دانست که بدین موازات، یک نقطه دسترسی امن برای ارتباط میان استفاده‌کنندگان بین‌المللی از یوان فراهم می‌شود.

۲-۱- بررسی وضعیت کنونی تعاملات در بستر CIPS

از زمان آغاز به کار سیستم پرداخت بین بانکی فرامرزی چین در اکتبر ۲۰۱۵ تاکنون، صدها بانک در ۸۹ کشور جهان به عضویت آن درآمده‌اند. CIPS در سال ۲۰۱۸، ۲۶ هزار میلیارد یوان معادل ۳,۷۷ هزار میلیارد دلار پرداخت یوانی را پردازش کرده است. اکثر دولت‌های در حال استفاده از این سیستم، کشورهای نظیر روسیه، ترکیه و کشورهای آفریقایی هستند که در معرض تحریم‌های اقتصادی آمریکا قرار گرفته‌اند. CIPS چین که زبان انگلیسی را به عنوان زبان خدمات خود در نظر گرفته است، در سال‌های اخیر، ارزش معاملاتی خود را تا ۸۰ درصد افزایش داده است که علاوه بر آن، با رشد ۱۵ درصدی معاملات خود در ذیل این بستر، تعداد آن را به ۱,۴۴ میلیون در سال ۲۰۱۸ رسانده است.

شکل (۲.۳) نمودار افزایش ارزش و تعداد معاملات در بستر CIPS^۱

ارقام تا سال ۲۰۱۹ نشان می‌دهد ۸۶۵ بانک در سراسر جهان، در این سیستم شرکت می‌کنند. همچنین حضور بانک‌ها از کشورهای که تحت تحریم‌های ایالات متحده آمریکا قرار دارند نیز قابل توجه است. با پیوستن کردیت بانک روسیه به CIPS، شمار مشارکت‌کنندگان روسی در این سیستم را به ۲۳ مرکز رساند

^۱<https://asia.nikkei.com/Business/Markets/Rise-of-the-yuan-China-based-payment-settlements-jump-80>

که متعاقب آن سبب شده است نسبت یوآن استفاده شده توسط شرکت‌های روسی برای پرداخت‌های واردات خود از چین، از ۹ درصد در سال ۲۰۱۴ به ۱۵ درصد در سال ۲۰۱۷ برسد. همچنین لازم به ذکر است، حجم مبادلات یوآنی در بستر CIPS در سال ۲۰۱۹، سهم ۴,۳ درصدی از کل مبادلات جهانی را به خود اختصاص داده بود.^۱

در هم‌سایگی ایران، از کشور ترکیه ۱۱ بانک و از کشور امارات ۱۲ بانک به سیستم پرداخت بین بانکی بین‌المللی چین متصل هستند.

شکل (۲,۴) تعداد بانک‌های مشارکت‌کننده از هر کشور در سیستم CIPS را نشان می‌دهد.

شکل (۲,۴) تعداد بانک‌های مشارکت‌کننده در CIPS^۲

^۱ https://www.bis.org/statistics/rpfx19_fx.htm

^۲ <https://asia.nikkei.com/Business/Markets/Rise-of-the-yuan-China-based-payment-settlements-jump-80>

۳-۱- چگونگی مشارکت و دسترسی بانک‌ها در نظام CIPS

در سیستم CIPS، بانک‌ها به دو طریق ذیل در CIPS مشارکت دارند و عملیات یوانی را انجام می‌دهند.

۱- مستقیم:^۱ در این طریق، بانک‌هایی که قصد مشارکت و اتصال به شبکه CIPS را دارند، ملزم به تأسیس یک شعبه در خاک چین می‌باشند. لذا بانک‌هایی که در خاک چین، شعبه داشته‌باشند به عنوان بانک‌های مستقیم شناخته می‌شوند.

۲- غیر مستقیم:^۲ این شکل از مشارکت، به بانک‌هایی گفته می‌شود که در خاک چین شعبه‌ای ندارند، لیکن در نزد بانک‌های مشارکت‌کننده مستقیم، اقدام به سپرده‌گذاری کرده‌اند. یعنی به عبارت دیگر، بانک با افتتاح حساب در بانک یوانی چین، جزو اعضای غیرمستقیم سیستم CIPS محسوب می‌شود. به این دسته از بانک‌ها، کدهای مخصوص ۸ یا ۱۱ رقمی اختصاص می‌یابد تا با آن عملیات یوانی انجام دهند.

۴-۱- سازوکار فعالیت CIPS

در ارتباط با بانک‌های مستقیمی که نزد CIPS حساب دارند، می‌توانند از طریق کد پیام رسانی خود، پرداخت‌های یوانی فرامرزی را به طور مستقیم از طریق این سیستم پرداخت انجام دهند. اما بیشتر سوال در خصوص بانک‌های با مشارکت غیرمستقیم است. در این حالت، آنان باید از طریق کانال بانک‌های مستقیم، عملیات یوانی را انجام دهند.

در شکل (۲،۵)، شمای کلی از نحوه پرداخت در CIPS مشخص شده است.

^۱Direct Participant

^۲Indirect Participant

شکل (۲.۵) سازوکار کلی پرداخت در CIPS

همانطور که در شکل (۲.۵) مشخص است، چنانچه شخص وارد کننده بخواهد نسبت به صادرات محصول اقدام نماید، جهت تبادلات مالی خود با صادرکننده:

- ۱- شخص وارد کننده ابتداً به سراغ بانک‌های داخلی عضو غیر مستقیم CIPS مراجعه می‌کند.
- ۲- بانک، مبلغ مورد نظر را تبدیل به یوآن می‌کند.
- ۳- بانک غیر مستقیم پس از تبدیل ارز مورد نظر به یوآن، مبلغ مورد نظر را به بانک مستقیمی که در نزد آن حساب دارد، واریز می‌نماید.
- ۳- پس از وصول مبلغ مورد نظر در بانک مستقیم، مبلغ دریافتی با گذر از سیستم پرداخت بین بانکی چین، توسط CIPS، به بانک مستقیم شخص صادر کننده واریز می‌شود.

۴- سپس بانک مستقیم، مبلغ دریافتی را به بانک غیرمستقیم شخص صادرکننده نیز واریز می‌کند. چنانچه ملاحظه شد، در این تبادل، نه از سیستم پرداخت و پیام‌رسان غربی استفاده شد و نه از ارز دلار و یورو. بدین ترتیب، صرفاً چنانچه بانک‌های غیر مستقیم بتوانند با سپرده‌گذاری در بانک‌های مستقیم، در چرخه CIPS قرار گیرند، می‌توانند خود را از سایر نظامات پرداختی غربی نجات دهند.

2- سیستم پیام رسان تراکنش‌های مالی روسیه^۱ (SPFS)

در سال ۲۰۱۴ با الحاق کریمه به روسیه و بحران اکران، رهبران سوئیفت به پیروی از قوانین اتحادیه اروپا، دسترسی روسیه را همانند ایران، به سیستم سوئیفت قطع کردند. در آن زمان چنین تحریمی می‌توانست ضربه‌ای سهمگین به اقتصاد روسیه وارد نماید. حتی دیمیتری مدودف، نخست وزیر روسیه، قطع دسترسی به سوئیفت را در واقع به معنای اعلام جنگ دانست.^۲

در پی تهدید بالقوه قطع شدن از سوئیفت، روسیه شروع به کار بر روی یک گزینه دیگر یعنی شبکه پیام رسان مالی توسعه یافته در داخل کشور به نام SPFS کرد. این سیستم مطابق با استانداردهای مشابه سوئیفت کار می‌کند و در حال حاضر در داخل کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در همین راستا در اواخر سال ۲۰۱۵ میلادی بانک مرکزی روسیه اعلام کرد «سیستم پیام رسان تراکنش‌های مالی» روسیه، به عنوان جایگزینی داخلی برای سوئیفت در حال اتمام است. به موجب اعلام مقامات روسی، این سیستم جایگزینی برای تعاملات بین بانکی است و هدف آن تضمین برقراری ارتباط برای ارسال پیام‌های الکترونیک تراکنش‌های مالی به منظور عدم ایجاد وقفه در نقل و انتقال پول و ارائه خدمات مالی در سیستم بانکی محسوب می‌شود. پیام رسان طراحی شده هم به لحاظ فناوری و هم به لحاظ دسترسی به داده‌ها، ویژگی‌های متمایزی نسبت به سوئیفت دارد. به عنوان نمونه داده‌ها فقط در یک یا دو کشور خاص ذخیره نمی‌شوند، بلکه قرار است در شبکه‌ای از کشورها گسترده شود و مراکز متعددی داشته باشد تا از سوء استفاده‌های امنیتی و اطلاعاتی از این داده‌ها به نفع چند کشور خاص جلوگیری شود. این سیستم پیام رسانی بر طبق استانداردهای معتبر بین‌المللی طراحی شده است، این بدین معنی است که در تمامی کشورهای جهان قابلیت استفاده و راه‌اندازی دارد و توانایی تبادل با سیستم سوئیفت را نیز به صورت مستقیم دارد.

قرار است این سیستم با سیستم پرداخت بین بانکی بین‌المللی چینی CIPS و سازوکار پرداخت هند مرتبط شود بدین ترتیب، ۳ عضو از اعضای ۵ گانه بلوک تجاری BRICS^۳ یعنی روسیه، هند و چین تصمیم

^۱System for Transfer of Financial Messages

^۲<https://on.rt.com/a6kx>

^۳ بریکس از به هم پیوستن حروف اول نام انگلیسی کشورهای عضو این گروه (برزیل، روسیه، هند، چین و آفریقای جنوبی) تشکیل شد. ایده تشکیل بریکس به سال ۲۰۰۱ باز می‌گردد که چهار کشور برزیل، روسیه، هند و چین گفت‌وگوهای مقدماتی را در حاشیه اجلاس شصت و یکم سازمان ملل آغاز کردند. این گفت‌وگوها در سال‌های پس از آن و در پایتخت‌ها ادامه یافت تا اولین اجلاس رسمی بریکس در سال ۲۰۰۹ در یکاترینبورگ روسیه با حضور مقامات ارشد چهار کشور برگزار شد. از آن زمان، هر ساله اجلاس کشورهای بریک برگزار بود تا در سال ۲۰۱۳ آفریقای جنوبی نیز به جمع آن‌ها اضافه شد و «بریک» به «بریکس» تغییر نام داد.

گرفته‌اند سیستم‌های پیام‌رسانی مالی خود را برای دور زدن شبکه بین‌المللی انتقال پول یعنی سوئیفت، به یکدیگر متصل کنند.^۱

لذا، سیستم پیام‌رسانی مالی SPFS روسیه با سیستم پرداخت بین بانکی بین‌المللی چینی CIPS مرتبط خواهد شد. مسکو و پکن توافق نامه‌ای بین دولتی برای تغییر ارزهای ملی در تجارت دوجانبه و افزایش تسویه حساب‌های بین‌ارزی تا ۵۰ درصد منعقد کرده‌اند که تلاش برای دور شدن از دلار آمریکا را افزایش می‌دهند. آدر پی این قرارداد، طرفین با کنار گذاشتن سوئیفت در مبادلات تجاری خود، از نظامات پرداخت و تسویه ملی که شامل SPFS و CIPS می‌شود، استفاده می‌کنند. به نقل از آناتولی آکساکوف رئیس کمیته مالی مجلس دوما روسیه، دو کشور برای تقویت تجارت و کاهش خطرات نوسانات نرخ ارز خود، از واحدهای مالی روبل و یوان و بسترهای آن استفاده کنند. وی افزود که در سالهای آینده، سهم تسویه حساب‌ها با ارزهای ملی بین دو کشور روسیه و چین می‌تواند ۵ برابر (از ۱۰ به ۵۰ درصد) شود. لازم به ذکر است، چین بزرگترین شریک تجاری روسیه محسوب می‌شود و در سال ۲۰۱۹، تجارت دوجانبه آنان به بیش از ۱۰۷ میلیارد دلار رسیده است. دو طرف همچنین در حال برنامه‌ریزی برای افزایش حجم تجارت فعلی در چند سال آینده هستند.^۲

در حالی که هند هنوز سیستم پیام‌رسان مالی داخلی ندارد، اما قصد دارد پلتفرم بانک مرکزی روسیه را با یک سرویس داخلی که در حال توسعه است متصل کند که تاکنون این امر محقق نشده است. به نقل از ال‌باکینا مدیر سیستم پرداخت ملی بانک روسیه تا به امروز، ۳۹۲ کاربر داخلی و خارجی به SPFS متصل شده‌اند. غرتر از آن، در حال حاضر، کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا، در حال کار بر روی اتصال به SPFS روسیه می‌باشند.

برخی از کشورهایی که تحت تحریم‌های ثانویه ایالات متحده آمریکا قرار دارند مانند ونزوئلا، در پی اتصال به سیستم پیام‌رسان روسی برای جایگزینی سیستم پرداخت بین‌المللی سنتی SWIFT هستند.

بانک مرکزی ونزوئلا درخواستی را در این باره به بانک مرکزی روسیه CBR ارسال کرده است که تاکنون

^۱<https://moqavemati.net/105246>

^۲<https://on.rt.com/9x5w>

^۳Anatoly Aksakov

^۴<https://on.rt.com/9x5w>

^۵Alla Bakina

^۶<https://on.rt.com/a47k>

^۷ یک اتحادیه اقتصادی بین‌الدولی شامل بلاروس، قزاقستان، روسیه، قرقیزستان و ارمنستان است. معاهده تشکیل این اتحادیه در ۲۹ می ۲۰۱۴ توسط بلاروس، قزاقستان و روسیه امضا شد و از یکم ژانویه ۲۰۱۵ لازم‌الاجرا شد.

هیچگونه بستری برای اتصال بانک‌های ونزوئلا بر سیستم SPFS روسیه مهیا نشده است. دلیل این موضوع را می‌توان در عقب ماندگی نظام بانکی ونزوئلا در راه‌اندازی بسترهای لازم جهت مشارکت در SPFS جستجو نمود.

۱-۲- بررسی روند و امکان اتصال به سیستم SPFS

از نظر سازمانی، توافق‌نامه SPFS بین دو تا سه هفته زمان می‌برد تا به امضای طرفین برسد و طبق داده‌های تجربی، نصب پایانه‌ها و اتصال به شبکه بانکی در SPFS ممکن است مدت **طولانی**^۱ را طلب کند.^۲ اما چالش جدی اتصال به نظام SPFS آن است که به دلیل افزایش اقدامات امنیتی، بانک‌های عضو جهت مبادله اطلاعات خود، مجبور به تحمل هزینه‌های قابل توجهی از بُعد **اقتصادی و زمانی** خواهند بود. بانک‌ها برای اتصال فنی به SPFS موظفند از امکانات فنی، سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و همچنین تا سیستمات رمزنگاری بخصوصی جهت اتصال به SPFS استفاده کنند و به علاوه بانک‌ها باید از توصیه‌های امنیتی بانک مرکزی روسیهو همچنین توصیه‌های وزارت امور داخلی فدراسیون روسیه پیروی کنند تا بتوانند پرداخت و پیام‌های خود را از SPFS دریافت نمایند. همین امر هزینه تحمیل شده به آنان را چندین برابر می‌کند و در صورت عدم انجام تدارکات امنیتی توسط آنان، کوچکترین تردید امنیتی که در سطح بانکی مورد نظر وجود داشته باشد، آنان را از دریافت و پرداخت مبتنی بر SPFS محروم می‌کند.^۳ از چالش‌های دیگر نظام SPFS می‌توان به **هزینه بالای** برای ارسال هر پیام اشاره کرد. البته تا سال ۲۰۱۸، برای تبادل هر پیام در بستر SPFS، ۱٫۵ تا ۲٫۵ روبل هزینه لازم بود که اکنون به ۰٫۸ تا ۱ روبل **تقلیل یافته** است.

جدول (۱-۲) هزینه ارسال پیام در SPFS

تعداد پیام‌های ارسالی روزانه	هزینه برای هر پیام
۱ تا ۵۰۰ پیام در روز	۱ روبل
بیش از ۵۰۰ پیام در روز	۰٫۸ روبل

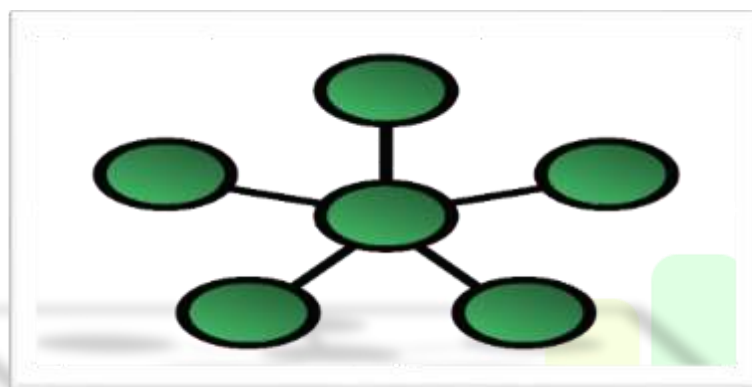
^۱ برای اتصال به SPFS از امضای توافق نامه تا پردازش اولین معامله بیش از یک و نیم سال به طول بیانجامد؛ لیکن طبق گفته کارشناسان، این امر امروزه مرتفع شده است.

^۲<https://cyberft.com/about/comprasion/spfs>

^۳<https://iz.ru/news/630251>

همچنین در سال‌های پیش، شکاف‌های فنی SPFS، مشکلات اساسی را ایجاد کرده بود به نحوی که از ساعت ۹ شب تا ۷ صبح به وقت روسیه (یعنی 3 + GMT) سیستم دیگر در دسترس نبود و معاملات را نمی‌توانست در آخر هفته و تعطیلات رسمی انجام داد که طبق نقل قول‌های واصله این شکاف برطرف شده است.^۱

دلیل آخر نیز آنکه، محرمانگی SPFS همچنان قابل بحث است؛ چراکه شبکه SPFS دارای یک توپولوژی ستاره‌ای است.

شکل (۲,۶) توپولوژی ستاره‌ای SPFS

همانطور که در شکل (۲,۶) هم دیده می‌شود، در توپولوژی ستاره‌ای، تمام داده‌ها از یک مرکز واحد عبور می‌کنند و همین سبب دسترسی کامل تمامی پیام‌ها برای اپراتور سیستم می‌شود.^۲

^۱<https://cyberft.com/about/comprasion/spfs>

^۲<https://cyberft.com/about/comprasion/spfs>

۲-۲- چگونگی فرآیند عضویت و اتصال در SPFS

3- نظام پرداخت بازار مشترک آفریقای شرقی و جنوبی COMESA

یکی دیگر از نظامات پرداختی که توسط کشورها به عنوان سیستم معاملاتی موازی دلار ایجاد شده است، نظام پرداخت بازار مشترک آفریقای شرقی و جنوبی کومسا (COMESA)^۱ است که در سال ۱۹۹۴ در تلاش برای افزایش همکاری اقتصادی و مالی میان ۲۱ کشور عضو^۲ ایجاد شد.

پس از شکل‌گیری کومسا، اتاق پردازشی به نام CCH^۳ در ذیل آن ایجاد شد تا کشورهای عضو بتوانند با ارزهای ملی خود با یکدیگر به مبادله و تجارت بپردازند. در واقع، اتاق‌های پردازش^۴ تمام معاملات انجام شده را ثبت کرده و پاکسازی می‌کند و با توجه به پاکسازی انجام شده عملیات انتقالات وجه را انجام می‌دهند.

ادغام پرداخت‌ها در کومسا، در سال ۲۰۰۹ با ایجاد سیستم پرداخت و تسویه حساب منطقه‌ای (REPS\$)، که کشورهای عضو شرکت‌کننده را قادر می‌ساخت، از طریق بانک مرکزی ملی خود برای انجام پرداخت‌های مرزی به مکانیزم پرداخت و تسویه حساب مرکزی متصل شوند، گام بزرگی رو به جلو بود.

REPSS برای پرداخت و تسویه معاملات میان اعضای کومسا، بدون اینکه در آن نیازی به کانال‌های بانکی کارگزار و واسطه‌ای مستقر در آمریکا و کشورهای اروپایی باشد، ایجاد شد تا بدین ترتیب از وابستگی به ارزهای دلار و یورو و سازوکارهای غربی پرداختی و پیام‌رسان آن‌ها کاست.

در قالب سیستم REPSS تا میزانی که موازنه در تجارت برقرار است، با ارزهای ملی انجام می‌شود و در نهایت باقی‌مانده معاملات با دلار آمریکا یا یورو تسویه می‌شود. بدین ترتیب یک سیستم حسابداری چندجانبه تحت عنوان سیستم پرداخت و تسویه منطقه‌ای میان کشورها شکل گرفته است که معاملات را تا حد زیادی ساده‌سازی می‌کند.

این سیستم حسابداری چندجانبه، صادرکنندگان و واردکنندگان کشورهای عضو را قادر می‌سازد تا تجارت میان خود را با استفاده از ارزهای ملی خود انجام دهند. در این سیستم پرداختی، بازرگانان با بانک‌های محلی خود و به طور مستقیم اسناد تجاری را با کشورهای طرف مقابل خود ارسال و دریافت می‌کنند.

^۱Common Market for Eastern and Southern Africa

^۲ شامل کشورهای جیبوتی، اریتره، اتیوپی، سومالی، مصر، لیبی، سودان، تونس، کومور، ماداگاسکار، موریس، سیشل، بوروندی، کنیا، مالاوی، رواندا، اوگاندا، اسواتینی، زامبیا، زیمبابوه، جمهوری دموکراتیک کنگو

^۳COMESA Clearing House

^۴ Clearing House

^۵Regional Payment and Settlement System

۱-۳- سازوکار

پرداخت‌ها در کومسا همانند شکل ذیل، بدین ترتیب است که صرفاً بانک‌های مرکزی، تنها شرکت‌کنندگان مسقیم در REPSS محسوب می‌شوند و سایر بانک‌ها نقش کارگزاری را ایفا می‌کنند.

شکل (۲.۸) سازوکار کلی پرداخت در REPSS در منطقه کومسا

همانطور که از شکل (۲.۸) هم پیداست، اشخاصی (حقوقی یا حقیقی) که می‌خواهند از طریق REPSS پرداخت فرا مرزی انجام دهند:

- ۱- باید ابتدا به بانک تجاری داخلی خود اطلاع دهند.
 - ۲- بانک تجاری مورد نظر، به بانک مرکزی، مبلغ و سایر اطلاعات مورد نیاز را ارجاع می‌دهد.
 - ۳- بانک مرکزی با اتصال به شبکه REPSS، پرداخت مزبور را انجام می‌دهد.
- نکته حائز اهمیت آن است که در نظام REPSS، جایگزینی برای پرداخت و تسویه داخلی در نظر گرفته نشده است و صرفاً جهت مبادلات فرامرزی به کار گرفته خواهد شد. همچنین، تمام مبادلات در این بستر، با ارزش‌های رایج منطقه‌ای صورت خواهد گرفت، لیکن، فقط زمانی که بانک‌های مرکزی با ناترازی معاملات در پایان دوره مواجه می‌شوند، از ارزش‌های دلار و یورو برای تسویه معاملات خود استفاده می‌کنند. بانک‌های مرکزی کشورها از طریق داشتن حساب‌های تسویه جهت پرداخت‌ها نزد خود، معاملات ساکنان کشور خود

به کشور مقابل را از این روش ثبت و پرداخت می‌کنند. بنابراین اعتبار مشخصی را برای یکدیگر ایجاد می‌کنند و انباشت تفاوت‌های خالص معاملات را در پایان هر دوره (مثلاً دوره فصلی) تسویه می‌کنند.

4- نظام یکپارچه پرداخت و تسویه منطقه ای^۱ (SIRESS) جامعه توسعه آفریقای جنوبی^۲ (SADC)

SIRESS در واقع یک سیستم پرداخت و تسویه حساب منطقه ای است که برای تسهیل انتقال وجه، برای پرداخت‌ها و مبادلات فرامرزی در منطقه آفریقای جنوبی SADC ایجاد شده است. این بستر برای کاهش هزینه‌ها و بهبود کارایی پرداخت‌های فرامرزی با حذف نیاز به بانکداری کارگزار متناظر برای چنین پرداخت‌هایی اجرا شده است. در نهایت، پیش‌بینی می‌شود که این سیستم، به تقویت تجارت بیشتر در منطقه آفریقای جنوبی بیانجامد.

این نظام پرداخت، برای اولین بار در ژوئیه ۲۰۱۴ در کشورهای با منطقه پولی مشترک^۳ (CMA) یعنی آفریقای جنوبی، نامیبیا، لسوتو و سوازیلند به اجرا درآمد و بدین وسیله آنان را به یک اتحادیه پولی متصل می‌کند. هدف اصلی این است که همه طرفین بتوانند با ایجاد یک سازوکار مشترک تجاری در پرداخت‌های ارزی، از توسعه و پیشرفت اقتصادی عادلانه برخوردار باشند. طبق این نظام، هر کشور عضو، حق دارد ارزهای ملی خود را در مبادلات داخلی خود استفاده نماید. لیکن برای تجارت میان دول عضو، تنها یک ارز، قانونی و قابل استفاده است و آن نیز، واحد پولی راند آفریقای جنوبی است که مخصوص تجارت میان دولت‌های عضو CMA نیز است.^۴

پس از موفقیت اجرای SIRESS در کشورهای CMA، این سیستم بعداً به کلیه بانک‌های تجاری و بانک‌های مرکزی در منطقه SADC، که مایل به عضویت بودند، تعمیم یافت.

SADC Integrated Regional Electronic Settlement System

^۱Southern African Development Community

^۲Common Monetary Area

^۳<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07158.pdf>

۴-۱- اهداف و ویژگی نظام SIRESS

یکی از ویژگی‌های ممتاز SIRESS، آن است که معاملات در زمان واقعی خود پردازش و تسویه می‌شوند یا به عبارتی دیگر، SIRESS براساس اصول تسویه ناخالص آنی یا (Real-time gross settlement) عمل می‌کند به نحوی که کل مشارکت کنندگان در هر لحظه با هم بی حساب هستند و لذا ریسک سیستمی ناشی از اثر دومینویی حل می‌شود.

5- شبکه پرداخت آسیایی^۱ (APN) انجمن ملل جنوب شرقی آسیا^۲ (ASEAN)

انجمن ملل جنوب شرقی آسیا (آسه آن) جامعه‌ای برای همکاری اقتصادی و سیاسی بین ۱۰ کشور در جنوب شرقی آسیا است. ASEAN توسط کشورهای اندونزی، مالزی، فیلیپین، سنگاپور و تایلند در سال ۱۹۶۷ با هدف افزایش رشد اقتصادی، پیشرفت اجتماعی و توسعه فرهنگی بین کشورهای عضو تشکیل شد که کشورهای برونی، ویتنام، لائوس، میانمار و کامبوج نیز در حال حاضر عضو این اتحادیه هستند. کشورهای عضو در سال ۲۰۱۵ با ایجاد یک انجمن اقتصادی^۳ AEC، در صدد ادغام اقتصادی کشورهای عضو برآمدند.

یکی از جنبه‌های کارکردی AEC، ادغام و متمرکز کردن سیستم‌های پرداخت کشورهای عضو آسه آن است که با ادغام سیستم‌های تسویه ناخالص آنی یا همان RTGS، دولت‌های عضو می‌توانند از طریق توسعه پروتکل‌های مشترک بانکی، به نظام پرداخت متمرکز، متصل شوند.

همچنین برخی از اعضای آسه آن، با توسعه شبکه پرداخت آسیایی به نام APN در سال ۲۰۰۶ به دنبال تدوین استانداردها و دستورالعمل‌های مشترک برای امکان سوئیچینگ داخلی و منطقه‌ای شبکه‌های خودپرداز و سیستم‌های پرداخت برآمدند. تاکنون ۶ کشور از اتحادیه آسه آن، حاضر به توافق APN شده‌اند که زیرساخت‌های پرداخت متمرکز برای آنان را فراهم می‌سازد. لازم به ذکر است که کشورهای چین، استرالیا، کره جنوبی، نیوزیلند و ژاپن نیز به موجب پیمان جامع شرکای اقتصادی منطقه‌ای^۴ RCEP، به عضویت APN در آمده‌اند.

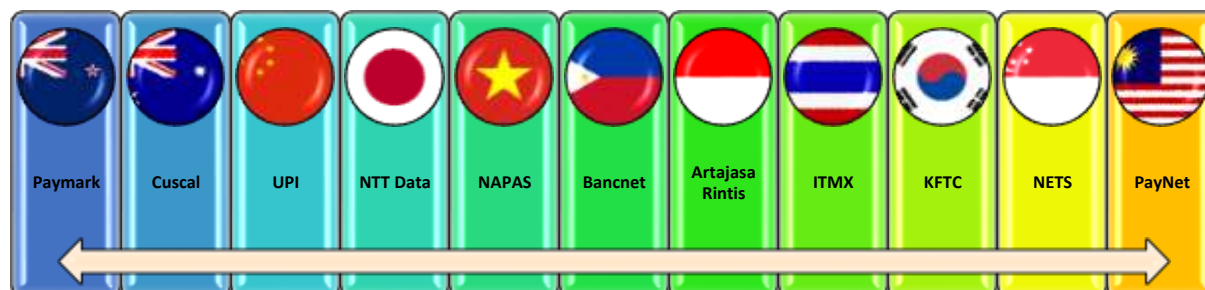
با اتصال به شبکه پرداخت APN، دولت‌ها می‌توانند برای انجام معاملات خود در شبکه ATM / POS، به سیستم‌های پرداخت دول دیگر وصل شوند و مبادلات خود را انجام دهند. به عنوان مثال با عضویت کشوری مانند ایران به APN، ایران می‌تواند از ۱۲ سامانه پرداختی مربوط به ۱۱ کشور عضو یعنی کشورهای مالزی، سنگاپور، کره جنوبی، تایلند، اندونزی، فیلیپین، ویتنام، ژاپن، چین، استرالیا و نیوزیلند بهره‌مند شوند.

^۱ Asian Payment Network

^۲ The Association of Southeast Asian Nations

^۳ ASEAN Economic Community

^۴ The Regional Comprehensive Economic Partnership

شکل (۲۰۱۰) سامانه‌های پرداختی کشورهای عضو APN

هدف APN یکسان سازی استانداردهای فنی و تخصصی برای دول عضو است، بنابراین تقویت اتصال و همکاری تجاری برای توسعه پرداخت و تسویه در منطقه آسه آن، موجب ارتقا موقعیت، افزایش تجارت، توسعه اقتصادی و پیوند مالی و اقتصادی هرچه بیشتر در میان کشورهای عضو آسه آن و APN خواهد شد.

اندریشکده

6- سیستم پرداخت منطقه‌ای عرب

شورای بانک‌های مرکزی کشورهای عربی در جلسه خود در ۱۷ سپتامبر ۲۰۱۷، در ابوظبی (امارات متحده عربی) طرح پیشنهادی ایجاد سیستم پرداخت منطقه‌ای عرب (ARPS) که تحت عنوان BUNA نیز شناخته می‌شود) را تصویب کردند که متعاقب آن، شورای حکام صندوق پولی عرب، در چهل و یکمین نشست سالانه خود که در ۱۰ آوریل ۲۰۱۸ در امان، پادشاهی اردن برگزار شد، قطعنامه مصوب شورای بانک‌های مرکزی عرب و مقامات پولی در مورد تاسیس ARPS را تصویب کرد.^۲

در حال حاضر، بسیاری از پرداخت‌ها و تسویه حساب‌های فرامرزی در حوزه کشورهای خلیج فارس، توسط بانک‌های کارگزار انجام می‌شود به طوری که بانک‌های ملی آنان، به عنوان نماینده موسسات مالی آمریکایی که حضور محلی ندارند، عمل می‌کنند و ترتیبات پرداخت و تسویه را با پرداخت هزینه‌های انتقال انجام می‌دهند.

با این حال، تشدید قوانین ضد پولشویی توسط بانک‌های ایالات متحده و اروپا و همچنین تحریم‌های گاه و بیگاهی که توسط غرب بر برخی کشورهای عربی تحمیل می‌شود، هزینه‌های فراوانی را بر دست کارگزاران عرب گذاشته است.

به همین سبب، صندوق پولی عرب (AMF)^۳ اعلام داشته است، از طریق یک بستر واحد و متمرکز، برای پرداخت‌های فرامرزی به عنوان کارگزار برای شرکت کنندگان خود مانند بانک‌ها و موسسات مالی عمل خواهد کرد. یعنی به عبارت دیگر، به جای حضور موسسات مالی و پولی و بانکی آمریکا و اروپا جهت مبادلات دلاری و یورویی، این ARPS است که در نقش یک کارگزار، اقدام به پرداخت و تسویه مبادلات فرامرزی حوزه کشورهای خلیج فارس می‌کند. بدین ترتیب، از وابستگی کشورهای عربی به ارزهای دلار و یورو کاسته خواهد شد و هزینه‌های هنگفتی که به واسطه کارگزاری به آنان داده می‌شد، حذف خواهد گردید. لذا ARPS با هدف ایجاد مکانیزمی برای استفاده از ارزهای عربی برای تسویه حساب، موجب صرفه جویی در وقت و هزینه معاملات خواهد شد و به تقویت تجارت و سرمایه‌گذاری بین کشورهای عربی کمک خواهد کرد. طبق گفته‌های مدیران اجرایی این طرح، ARPS کاملاً با استانداردهای بین‌المللی و الزامات منطقه‌ای مطابقت خواهد داشت و جایگزینی برای هزینه‌های بالای انتقال، بانکداری کارگزاری و کاهش نیازهای

^۱ Arab regional payment system

<https://www.amf.org.ae/sites/default/files/econ/amdb/%5Bvocab%5D/%5Bterm%5D/EN%20final%20for%20web.pdf>

^۲ Arab Monetary Fund

نقدینگی بانک‌های تجاری فراهم می‌کند.^۱

همچنین با انجام این طرح، شاهد افزایش استفاده از ارزهای محلی در جریان پول بین مرزی و فرامرزی خواهیم بود که به تدریج می‌تواند اثر بسیاری بر کاهش تدریجی ارزش دلار داشته باشد، چراکه مدت هاست که تقریباً تمام معاملات در جهان عرب با دلار آمریکا انجام می‌شود. هرچند طبق برآورد صندوق پولی عرب، انتظار می‌رفت ARPS تا سال ۲۰۲۰ به بهره‌برداری برسد، لیکن همچنان خبری از راه‌اندازی آن نیست.^۲

۱-۶- اصول و استانداردهای سیستم پرداخت منطقه‌ای عرب

برای اینکه ARPS بتواند از نظر، منطقه‌ای و بین‌المللی «قابل اعتماد» شناخته شود، باید منطبق بر استانداردهای بین‌المللی باشد. علاوه بر این، ARPS باید کاملاً داده‌های خود را محفوظ نگه‌دارد تا علاوه بر امنیت اطلاعات و معاملات، از سهولت اجرای نیز برخوردار باشد. به عبارت دیگر، کشورهای عربی نباید تغییرات اساسی در سیستم پرداخت و تسویه خود که در حال حاضر در سطح هر یک از کشورهای عضو استفاده می‌شود ایجاد کنند. از این نظر، ARPS با اصول زیرساخت بازارهای مالی بانکی جهت تسویه حساب‌های بین‌المللی^۴ (PFMI)، استانداردهای بین‌المللی در برابر مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم و قوانین ضد تروریسم بین‌المللی. علاوه بر این، ARPS با لحاظ قوانین و مقررات کشورهای میزبانی که ارزهای آنان در این سیستم استفاده می‌شود، طراحی شده است.

۲-۶- طراحی و سازوکار اجرا

طراحی سیستم توسط صندوق پول عرب با پشتیبانی یک شرکت مشاوره تخصصی و با همکاری تیمی متشکل از نمایندگان بانکهای مرکزی عرب و مقامات پولی همراه با مشارکت کارشناسان بانک جهانی در ژوئیه ۲۰۱۷ تهیه شده است. مهمترین ویژگی مدل ARPS این است که این مدل مبتنی بر ایجاد مکانیزم تسویه ناخالص آنی است. بعلاوه، در این مدل از ارزهای عربی و خارجی برای پرداخت و تسویه معاملات برون مرزی بین مرزی استفاده خواهد شد و همچنین امکان مشارکت مستقیم و غیرمستقیم بانک‌ها نظیر آنچه که

^۱<https://www.reuters.com/article/arabs-financing-idUSL8N1JX31R>

^۲ <https://www.centralbanking.com/central-banks/financial-stability/fmi/4126416/arab-regional-payment-system-set-for-2020-launch>

^۳ Principles for Financial Market Infrastructures

^۴ این اصول، شامل ۱۲ استاندارد جهانی در رابطه با زیرساخت‌های بازار مالی نظیر سیستم‌های پرداخت و تسویه حساب است. ر.ک: https://www.bis.org/cpmi/info_pfmi.htm

در CIPS است، فراهم خواهد بود.^۱

در نظام ARPS، یک نهاد مرکزی دارای شخصیت حقوقی مستقل ایجاد شده است که اداره ARPS را که منوط به توافق با کشورهای میزبان است به عهده داشته باشد. این نهاد از تمام اصول و قوانین مقرر در این سیستم، پیروی می‌کند و از امتیازات و مصونیت‌های لازم برای مدیریت کارآمد و موثر برخوردار است. به همین منظور، جهت راه‌اندازی ARPS در کشورهای عضو، می‌بایست ۷ مرحله پیاده‌سازی طرح توسط نهاد مزبور به اجرا برسد که شامل:

۱. توافق و هماهنگی دولت‌ها
۲. هماهنگی‌های لازم با نهادهای و سازمان‌های دخیل در راه‌اندازی ARPS
۳. طراحی و توسعه بستر تجارت میان اعضا
۴. نظارت بر حسن اجرای قوانین
۵. تهیه و پشتیبانی امکانات سخت‌افزاری سیستم
۶. طراحی و اجرای ARPS
۷. پردازش عملیاتی

<https://www.amf.org.ae/sites/default/files/econ/amdb/%5Bvocab%5D/%5Bterm%5D/EN%20final%20for%20web.pdf>
<https://www.amf.org.ae/sites/default/files/econ/amdb/%5Bvocab%5D/%5Bterm%5D/EN%20final%20for%20web.pdf>

بخش ۳. ظرفیت‌ها، موانع و راهکارهای توسعه تبادلات مالی غیردلاری

محور مقاومت

در این بخش از گزارش در ابتدا با معرفی بانکداری کشورهای سوریه و عراق و سابقه همکاری بانکی و تجاری با کشور ایران، ظرفیت سیستم بانکی این کشورها در استفاده از نظام‌های پرداخت مستقل از سیستم پرداخت دلاری بررسی می‌شود. در ادامه نیز به مهمترین موانع و راهکارهای افزایش همکاری بانکی میان کشورهای محور مقاومت (ایران، عراق و سوریه) از زبان کارشناسان پرداخته می‌شود.

1- بانکداری کشور سوریه

در سوریه ۶ بانک عمومی، ۶ بانک خصوصی به نام‌های بیمو السعودی الفرنسي، سوریه والمهجر، العوده، العربی، بیلوس، الدولی للتجاره و التمويل و ۳ بانک اسلامی به نام‌های شام و بانک بین‌المللی سوریه و بانک برکه^۱ وجود دارد.

در شکل ذیل، به شرح و توضیح تمامی ۶ بانک عمومی سوریه پرداخته شده است.^۲

وزارت اقتصاد سوریه: syrecon.gov.sy

www.cbs-bank.sy; <http://www.industrialbank.gov.sy>; www.reb.sy; www.syrianfinance.gov.sy; www.pcb-bank.sy; www.saving-bank.com

به این بانک علاوه بر صادر کردن اوراق قرضه عمومی و فروش آن به سود خزانه کل کشور، وظیفه حمایت مالی از فرآیند های تجارت داخلی و تجاری و قبول سپرده ها و همه انواع ذخایر ملی، تجارت با ارز و فلز های گرانبها سپرده شد. این فرآیند ها بخش اصلی کار سیستم بانکی در سوریه است که باعث شده رکن اصلی این سیستم به شمار رود.

بانک تجارت
سوریه

این بانک با افزایش توجه حکومت به بخش صنعتی و با هدف تشویق تولید صنعتی تأسیس شد. وظایف این بانک در سهیم شدن در تأسیس شرکتهای سهامدار در صنعت، اعطای وام (بدون سود) به بخش صنعتی با هدف توسعه تأسیسات موجود یا احداث تأسیساتی جدید و دادن وام برای خرید مواد اولیه تأسیس شد. در کنار این وظایف به این بانک اجازه داده شد تا همه انواع سپرده ها را قبول و برای بیمه کردن سرمایه گذاری های موفق برای این سپرده های کار کند.

بانک صنعت

هدف از این بانک، حمایت مالی از فعالیت های مربوط به املاک بود که عبارتند از: ساخت مسکن، ساخت هتل، ساخت ساختمان های لازم برای صنعت، کمک کردن به افرادی با موجودی کم برای خانه دار شدن و تعمیر آن از طریق دادن وام. در واقع این بانک برای مدتی توانست در تحول جنبش عمرانی کشور نقش ایفا کند.

بانک املاک

این بانک به موارد زیر اهتمام دارد: حمایت مالی از انواع گوناگون فعالیت های کشاورزی از طریق دادن وام و وام های بدون سود پولی و عینی به همه بخش های اقتصادی؛ فراهم سازی لوازم تولید کشاورزی از بزر گرفته تا کود، سم و علوفه؛ دادن وام های بلند مدت بدون سود برای پروژه های اصلاحات ارضی و درختکاری پیوسته. از سوی دیگر این بانک به قبول انواع سپرده های کشاورزان اهتمام ورزید.

بانک کشاورزی

هدف از تأسیس این بانک، ارائه تسهیلات اعتباری به تجار، صاحبان مشاغل، کارمندان و بقیه افراد کم درآمد بود. همچنین این بانک، گواهی نامه های سرمایه گذاری را با هدف تشویق پس انداز صادر می کند تا این کار به نفع اهداف دولت در راه جمع آوری پس انداز ها و به کارگیری دوباره آن باشد.

بانک وام دهی
مردمی

این بانک تا چندی پیش به عنوان یک نهاد سپرده گذاری تحت عنوان صندوق پس انداز بود که اهدافش عبارت بودند از: جمع آوری پس انداز های کوچک و متوسط از ۱۰۰ لیره تا بالاترین مبلغ و توقف قاچاق پول ملی به خارج یا به کارگیری آن در فعالیت های غیر تولیدی (جواهرآلات، املاک و اتومبیل). در عین حال این نهاد به تازگی به یک بانک با نام بانک پس انداز تبدیل شده و شروع به فرآیند های وام دهی، ارائه تسهیلات و غیره کرده است.

بانک پس انداز

بانک های عمومی
در سوریه

بانک‌های فوق، زیر نظر بانک مرکزی هستند. بانک مرکزی تا به امروز، مقام عالی پول در سوریه به شمار می‌آید به طوری که قدرت تصمیم‌گیری و امکانات لازم برای دخالت و تأثیرگذاری در بانک‌ها را از طریق نرخ سود یا ابزارهای پولی از طریق نظارت بر کار این بانک‌ها در اختیار دارد.

۱-۱- تجارت سوریه و ایران

سوریه به عنوان کشوری که در تحریم‌های یک و چندجانبه غرب و آمریکا قرار دارد و همچنین به دلیل تعلیق عضویت در اتحادیه عرب که آن را با محدودیت تجاری با کشورهای عربی مواجه کرده است، امروزه نیازهای گسترده‌ای در بخش واردات و سرمایه‌گذاری‌های مستقیم دارد که به همین رو به بازاری جذاب برای همسایگان خود تبدیل شده است.

پس از پایان بحران سوریه، مقامات این کشور با توجه به نقش ایران در مقابله با گروهک‌های تروریستی، تهران را یکی از شرکای تجاری اصلی دمشق معرفی می‌کردند. این کشور حجم اقتصادش نسبت به سال‌های پیش از ۲۰۱۱ کاهش پیدا کرده و وارداتش نیز به همان نسبت کم شده، اما با توجه به ویرانی‌های ناشی از جنگ، همچنان یکی از بازارهای جذاب برای کشورهای منطقه و فرامنطقه‌ای به شمار می‌رود. واردات سوریه از سال ۲۰۱۰ که حدود ۱۲ میلیارد دلار بوده است، به ۴٫۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ رسیده است. یکی از دلایل کاهش واردات این کشور، تداوم معضل جنگ و کاهش معنادار جمعیت آن بوده است. جمعیت سوریه از ۲۱ میلیون و ۳۶۰ هزار نفر در سال ۲۰۱۰، سال گذشته به ۱۶ میلیون و ۹۱۰ هزار نفر رسید.

با وجود کاهش حجم واردات سوریه به دلیل بحران در این کشور انتظار می‌رفت سهم ایران از بازار واردات سوریه به تناسب سطح روابط سیاسی افزایش یابد. با این حال، مقدار صادرات ایران به سوریه در سال‌های اخیر علی‌رغم استحکام بیشتر روابط میان دو کشور پس از آغاز بحران سوریه و نیز متشنج شدن روابط سوریه با کشورهای عربی مانند عربستان سعودی، امارات و همچنین ترکیه، همواره نامتناسب با سطح روابط سیاسی میان دو کشور بوده است. میزان صادرات ایران به سوریه از ۵۱۶ میلیون دلار در سال ۱۳۸۹، با کاهشی بیش از ۳۰۰ درصدی به ۱۶۲ میلیون دلار در سال ۱۳۹۸ رسیده است. مهم‌ترین اجناس صادراتی ایران به سوریه در سال ۱۳۹۸ قطعات منفصله جهت تولید اتومبیل سواری، سایر مکمل‌های دارویی برای خرده‌فروشی که تولید مشابه داخلی ندارند، میله‌های گرم نوردشده از آهن یا فولاد و لوله‌ها یا پروفیل‌های توخالی است. در این سال ایران نیز ۱۱ میلیون دلار از سوریه واردات داشته که در جدول مهم‌ترین اقلام وارداتی فسفات کلسیم طبیعی، روغن زیتون بکر و سایر نباتات قرار دارند.

لذا جمهوری اسلامی ایران نیز، باید با بهره‌گیری از ظرفیت‌های داخلی و ملی خود، گوی رقابت را از سایر رقبای منطقه‌ای جهت افزایش سرمایه‌گذاری و واردات به سوریه بریابد.^۱

به همین جهت، اولین گام جهت پی‌ریزی چنین فرصتی، ساخت و پرداخت بستری مناسب جهت تبادلات مالی است. به واقع، امروزه اصلی‌ترین معضلی که میان تجارت کشورهای محور مقاومت، از جمله ایران مطرح است، بستریهای مبادلات مالی است که از نظام‌های ارزی دلار و یورو به دور و مستغنی از پیام‌رسان‌های غربی باشد

با مروری بر اطلاعات پایه و سوابق تجاری و بانکی کشور سوریه، مسیر برای مذاقه در طرق مبادلات مالی دو کشور هموارتر خواهد شد.

^۱<http://farhikhtegandaily.com/news/42426>

بررسی زیرساخت‌های تبادلات مالی مستقل از نظام پرداخت دلاری – اندیشکده اقتصاد مقاومتی

کثورهای عمده واردکننده کالا از سوریه	جمعیت		۱۸ میلیون نفر
	مساحت کل		۱۸۵۱۸۰ کیلو متر مربع
	پایتخت		دمشق
	زبان رسمی		عربی
کثورهای عمده صادرکننده کالا به سوریه	دین و مذهب		۷۴٪ سنی، ۱۶٪ (شیعه، علوی، اسماعیلی، دروزی)، ۱۰٪ مسیحی
	شهرهای مهم		دمشق، حلب، حمص، لاذقیه
	تولید ناخالص داخلی (میلیارد دلار)		(براساس برابری قدرت خرید) ۵۰/۳
			(براساس نرخ ارز رسمی) ۲۴/۶
افلام عمده صادراتی سوریه به جهان	درصد رشد GDP		-۳۶.۵
	نرخ تورم		۲۵.۵٪
	نرخ بیکاری (درصد)		۵۰٪
افلام عمده وارداتی از جهان	سهم بخشی های مختلف از GDP		کشاورزی: ۲۰٪ صنعت: ۱۹.۶٪ خدمات: ۶۰.۴٪
	درآمد سرانه PPP		۲۹۰۰ دلار
	حجم سرمایه گذاری خارجی		-
	ذخایر ارزی و طلا (میلیارد دلار)		۰.۴
افلام عمده صادراتی ایران به سوریه	بودجه جاری (میلیارد دلار)		درآمد: ۱ هزینه: ۳
	کسری بودجه		-۸.۷٪ GDP
	نوع پول و برابری با دلار		۵۱۴ لیر سوریه = یک دلار آمریکا
	بدهی خارجی (میلیارد دلار)		۵.۷
افلام عمده وارداتی ایران از سوریه	عضویت در سازمانهای بین‌المللی و منطقه‌ای		سازمان بین‌المللی پول، ایکائو، گروه ۷۷، انرژی اتمی، اتحادیه عرب، اوپک، ملل متحد، آژنتاد، بانک توسعه اسلامی و ...
	محصولات عمده کشاورزی		گندم، جو، پنبه، عدس، نخود، زیتون، چغندر قند، گوشت گاو، گوشت گوسفند، تخم مرغ، مرغ، شیر
مبادلات با جهان (میلیارد دلار)		محصولات عمده صنعتی	
صادرات	واردات	نفت، متسوجات، پردازش مواد غذایی، خوشیدنی‌ها، توتون و تنباکو، سنگ های فسفات، سیمان، خرد کردن بشر های نفتی، مونتاژ خودرو	
۲۰۱۸	۲۰۱۸	محصولات معدنی	
۲۰۱۹	۲۰۱۹		
۰/۷	۰/۳	نفت، فسفات، کروم و سنگ معدن منگنز، آسفالت، سنگ آهن، سنگ نمک، سنگ مرمر، گچ، برق آبی	
۱۳۹۷	۱۳۹۸		
۹۹	۱۶۳	نمودار و تاریخ آخرین اجلاس	
۶/۷	۱۱		
۹۲/۳+	۱۷۳+	آخرین اجلاس: چهاردهمین اجلاس کمیته عالی همکاریهای اقتصادی دو کشور بهمن ماه ۱۳۹۷ - دمشق	
۱۰۵/۷	۱۵۱		
۴۷	۳۹		
۴	۴		

شکل (۳.۱) اطلاعات اساسی کشور جمهوری عربی سوریه (مرداد ماه ۹۹)^۱

^۱ سازمان توسعه تجارت

طبق اطلاعات موجود تا سال ۱۳۹۹، روابط بانکی دو کشور علی‌رغم مذاکرات فراوان، تاکنون ره به جایی نبرده است و روابط بانکی برقرار نشده است. جمهوری اسلامی ایران، نه توانسته است شعبه‌ای از بانک‌های خود را در خاک سوریه تاسیس نماید و نه موفق به تاسیس یک بانک مشترک با سوریه شده است. لذا امروزه، تنها بستر برای انجام مبادلات بانکی بین دو کشور، از طریق بانک‌های کارگزار صورت می‌گیرد که شامل بانک‌های توسعه صادرات، بانک ملی و صادرات و بانک تجارت سوریه خواهد بود.

روابط بانکی	تاسیس شعبه بانکی ایرانی	-	در حال مذاکره
	بانک مشترک	-	در حال مذاکره
	کارگزاری	✓	بانک توسعه صادرات ، بانک ملی ، بانک صادرات بایانک تجارت سوریه

شکل (۳.۲) همکاری‌های دوجانبه ایران و سوریه در حوزه بانکی (مرداد ماه ۹۹)^۱

جمهوری اسلامی ایران همکاری‌های مالی و بانکی خود را در قالب چندین طرح شروع کرده است که در بخش‌های ذیل به شرح و بررسی هر یک می‌پردازیم.

۲-۱-۱- خط اعتباری مالی

همکاری اقتصادی مشترک ایران و سوریه از گذشته مورد تاکید مقامات دو کشور بوده است. در این بین برقراری خط اعتباری مالی بین این دو کشور جزو لاینفک اقتضائات تجاری طرفین محسوب می‌شود. در همین راستا خطوط اعتباری مالی ایران و سوریه طی چند مرحله و با ارزشی بالغ بر ۶ میلیارد و ۶۰۰ میلیون دلار میان این دو کشور به شرح زیر برقرار شده است.

جدول (۳-۱) خط‌های اعتبار مالی ایران و سوریه

خطوط اعتباری ایران و سوریه		
سال	مشارکت‌کنندگان	ارزش
۱۳۹۱	بانک تجارت سوریه و بانک توسعه صادرات ایران	۱ میلیارد دلار
۱۳۹۲	بانک تجارت سوریه و بانک توسعه صادرات ایران	۳ میلیارد و ۶۰۰ میلیون دلار

^۱ سازمان توسعه تجارت: ن.ک:

۱۳۹۴	بانک تجارت سوریه و بانک توسعه صادرات ایران	۱ میلیارد دلار
۱۳۹۸	بانک تجارت سوریه و بانک توسعه صادرات ایران	۱ میلیارد دلار

نکته‌ای بسیار مهم در این مبحث، بحث ارزی است که میان دو کشور مبادله می‌شود. اگرچه خط‌های اعتباری فوق به دلار گشوده شده است، اما ایران به‌عنوان واسطه، هزینه خرید از شرکت‌های ایرانی را به ریال با آنها پرداخت خواهد کرد و دلار نقش ارز معیار و شاخص، صرفاً برای تعیین مبلغ ریالی خواهد داشت. برای اساس ارزش خط اعتباری میان ایران و سوریه، طبق نرخ ارز در تابستان سال ۱۳۹۹، متوسط حدود ۲۵ هزار میلیارد تومان خواهد بود. همچنین بخش زیادی از مبالغ غیرنفتی خط اعتباری به کالاهای مصرفی دولت سوریه اختصاص خواهند یافت. در سال‌های گذشته کالاهای الکترونیکی مانند تلویزیون یا مواد غذایی مانند مرغ یخ‌زده بخشی از تبادلات در قالب خطوط اعتباری بوده‌اند. دولت سوریه به‌دلیل نابودی بخش تولید و عدم امکان سرمایه‌گذاری‌های جدید به‌طور اضطراری تنها به تامین کالاهای مصرفی روزمره مردم کشورش می‌پردازد. در حال حاضر و با تخصیص خط اعتباری مالی ایران-سوریه، عملاً صادرکننده ایرانی می‌تواند تولیدی خود (اعم از کالا یا خدمات) را به این کشور صادر و با ارائه اسناد، وجه را (به ریال یا ارز دیگر) از بانک ایرانی دریافت کنند. در مقابل نیز واردکننده سوری با بررسی اسناد و جهت تحویل اسناد حمل هزینه را (به لیر یا ارز دیگر) به بانک سوری پرداخت می‌کند. در پایان دوره‌ی در نظر گرفته‌شده برای خط اعتباری، بانک‌های ایرانی و سوری حساب‌های خود را با یکدیگر تسویه می‌کنند.^۱

بنابراین خط اعتباری مالی ایران-سوریه به مثابه وامی است که به شرکت‌های ایرانی (دولتی یا خصوصی) داده می‌شود تا به سرمایه‌گذاری در کشور سوریه (و سایر کشورهای خارجی) بپردازند و بازپرداخت این وام از طرف دولت سوریه تضمین می‌شود.

۳-۱-۱- سامانه تهاتر کالا و خدمات سوریه با ایران

سامانه تهاتر تجاری به فرآیند مبادله کالا با کالا، کالا با خدمات و یا خدمات با خدمات، بدون استفاده از ابزار مبادله‌ای مانند پول، تعریف می‌شود. این سامانه یک راهکار برای مبادلات موجود فی‌مابین کشورهای است که با کمبود منابع ارزی مواجه هستند. همچنین از این روش در مواقع بحرانی به‌ویژه در رکود اقتصادی، تورم بالا و یا کاهش ارزش پول ملی استفاده می‌شود.

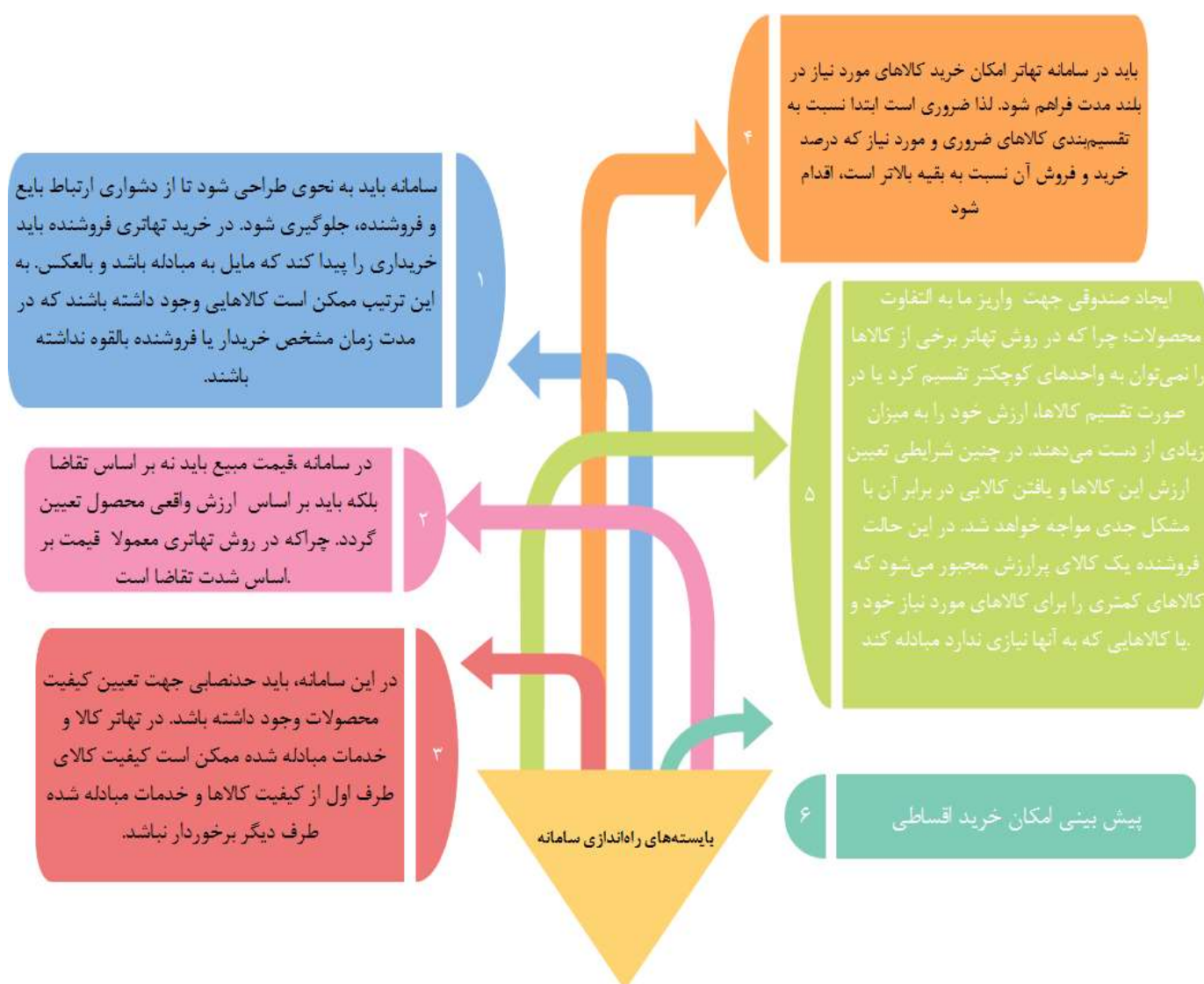
این سامانه امکان مبادله کالا بین دو کشور بدون نیاز به انتقال پول را فراهم می‌کند و خروج ارزهای

^۱<http://farhikhtegandaily.com/news/42426/>

خارجی از هر دو کشور را محدود می‌کند.

اتاق مشترک بازرگانی سوریه و ایران مقرر کرده است، برای فروش محصولات ارائه شده، نمایشگاه‌هایی در طول سال برگزار شود تا در مبادله طرفین تسهیل گردد.^۱

اگرچه تاکنون تکوین سامانه فوق، در حد ایده و پیشنهاد باقی مانده است ولیکن راه‌اندازی آن می‌تواند منجر به مشارکت فعال طرفین تجاری شود. از جمله نکاتی که باید در تشکیل این سامانه لحاظ داشت موارد ذیل است:

شکل (۳.۳) لازمه‌های راه‌اندازی سامانه تهاتر ایران و سوریه

^۱<https://enabbaladi.net/archives/420728>

۴-۱-۱- موافقت‌نامه‌های بانکی

همانطور که گفته شد، علی‌رغم مذاکرات بانکی ایران و سوریه، تاکنون، مبادله چندان از طریق بانک‌های طرفین صورت نگرفته است. ایران و سوریه در بهمن ماه ۱۳۹۷، با هدف تقویت روابط تجاری طرفین، توافقی را امضا کردند که معاملات مالی و بانکی دو کشور تسهیل شود. پس از محدودیت سوریه در دسترسی به سیستم مالی بین‌المللی، این اقدام، به بانک‌های دو کشور، این امکان را می‌دهد تا معاملات خود را با ارزهای محلی و ارزهای غیردلاری انجام دهند.

2- بانکداری کشور عراق

در این کشور بیش از ۴۰ بانک تجاری و تخصصی وجود دارد. بانک مرکزی، مسئول مستقیم سیاست‌های پولی این کشور است و این امر از طریق حفظ اعتبار پول ملی در مقابل دیگر ارزها و همچنین کاهش نرخ تورم، امکانپذیر است.

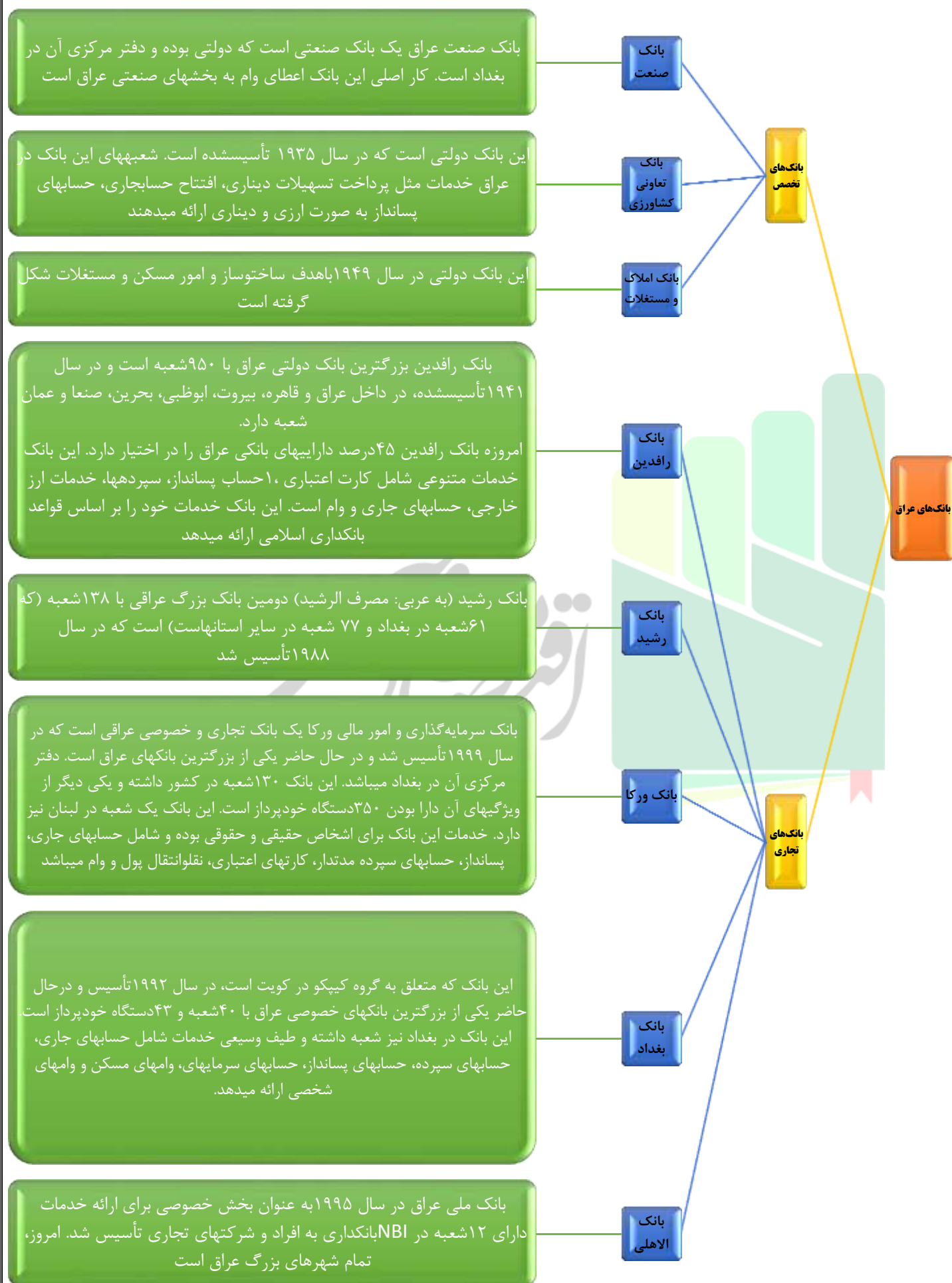
کلیه بانکها و مؤسسات مالی عراق توسط بانک مرکزی این کشور هدایت می‌شوند. در سیستم بانکی عراق علاوه بر بانک‌های دولتی بانک‌های دارای سهام دار خارجی، محلی، خصوصی و مؤسسات بانکی نیز فعالیت می‌نمایند. بر اساس سیاست‌های دولت و اقدامات بانک مرکزی عراق، بانکهای این کشور از انواع سیستم‌های بانکداری جهت ارائه خدمات به مشتریان خود بهره می‌برند. همچنین مشارکتهای خارجی در بانکهای عراقی باعث ارتقای کیفیت عملکرد این بانکها گردیده است که از تأثیرات مثبت این عملکرد میتوان به صدور کارتهای اعتباری، استفاده از خودپردازهای الکترونیکی و پرداخت وام‌های مختلف و حواله پول به خارج از کشور اشاره نمود.

سیستم یکپارچه RTGS در حال حاضر در عراق برقرار بوده و برخی مطالبات برای ارزیابی عملکرد بانک‌های عراقی با استفاده از سیستم جهانی camel صورت گرفته است. عراق سومین کشور عربی است که با هدف بهبود عملکرد بانک‌ها و پایبندی به قوانین و ارائه خدمات پیشرفته، اقدام به اجرا کردن این سیستم نموده است. کشورهای حاشیه خلیج فارس، اردن، لبنان، انگلیس و ایران مشارکت بیشتری در سرمایه بانکهای عراق داشته‌اند.

طبق دسته‌بندی بانک مرکزی عراق، ۴۳ بانک در این کشور به دودسته تخصصی و تجاری تقسیم شده که ۳ مورد از این بانکها به نام صنعت، کشاورزی و مسکن مانند کشور سوریه تخصصی بوده و بقیه بانک‌ها با نام بانک‌های تجاری ثبت شده‌اند. نمودار زیر بانک‌های تخصصی و تجاری عراق را معرفی کرده است.

^۱ مخفف و متشکل از ۶ کلمه است که بانکها را از لحاظ کفایت سرمایه، مدیریت دارایی، نقدشوندگی، درآمدها و مدیریت کیفیت ارزیابی و سپس اقدام به دادن رتبه از ۱ تا ۵ می‌کند. رتبه ۱ بهترین وضعیت برای بانکها و رتبه ۵ بدترین وضعیت است که نشاندهنده آن است که بانک طی ۱۲ ماه آینده با مشکلات بسیار جدی مانند ورشکستگی روبرو خواهد شد. این رتبه بندی توسط Federal Deposit Insurance Corporation انجام می‌شود.

بررسی زیرساخت‌های تبادلات مالی مستقل از نظام پرداخت دلاری – اندیشکده اقتصاد مقاومتی

۱-۲- تجارت عراق و ایران

یکی از کشورهای همسایه و طرف عمده تجاری ایران کشور عراق است. دو کشور همدیگر را همسایه‌های استراتژیکی می‌دانند که از قدیم روابط اقتصادی و تجاری عمیقی داشته‌اند. از طرفی دائماً به توسعه روابط اقتصادی و تجاری تأکید داشته‌اند.

کشور عراق به دلیل مواجه شدن با جنگ‌های طولانی و ناآرامی‌های داخلی در ۴۰ سال اخیر، دچار عقب افتادگی‌های زیادی شده است؛ به طوریکه حتی توانایی تامین نیازهای ابتدایی خود را نیز ندارد. همانطور که در آمارهای ذیل مشخص است، این کشور با پتانسیل‌های بالقوه تجاری که دارد یکی از بزرگترین و سودآورترین بازارهای منطقه و جهان محسوب می‌شود.

بررسی زیرساخت‌های تبادلات مالی مستقل از نظام پرداخت دلاری – اندیشه اقتصاد مقاومتی

شاخص‌های اقتصادی در سال ۲۰۱۸

صادرات	۹۷ میلیارد دلار	تجارت ارزی و طلا (میلیارد دلار)	۴۷
واردات	۵۳ میلیارد دلار	بودجه جاری (میلیارد دلار)	۴۲
حجم کل تجارت	۱۵۰ میلیارد دلار	موازنه بودجه (میلیارد دلار)	-۱۲
تولید ناخالص داخلی (براساس قیمت جاری به میلیارد دلار)	۱۹۲	برخ رشد تولید صنعتی	۸
درصد رشد تولید ناخالص داخلی	-۴	درآمد جهانگردی	NA
سرانه تولید ناخالص داخلی	۵۵۱۰ دلار	بدهی خارجی	۷۳.۲
درصد نرخ تورم	-۰.۹۰	عضویت در سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای	ABEDA, ACC, AFESD, AL, AMF, CAEU, CCC, ESCWA, FAO, G-19, G-77, IAEA, IBRD, ICAO, ICRM, IDA, IDB, IFAD, IFC, IFRCS, ILO, IMF, IMO, Intelsat, Interpol, IOC, ITU, NAM, OASPEC, OIC, OPEC, PCA, UN, UNCTAD, UNESCO, UNIDO, UPU, WFTU, WHO, WIPO, WMO, WTO
درصد نرخ بیکاری	۱۴.۸	تراز پرداخت‌های حساب جاری (میلیارد دلار)	+۱۲.۸
درآمد سرانه	۱۷۰۰۰	مدت زمان راه‌اندازی یک کسب و کار (براساس روز)	

روابط تجاری دوجانبه ج.ا.ایران با جمهوری عراق (میلیارد دلار)

۱۳۹۷	سهم از کل	رتبه	درصد رشد
۹	۲۰.۱۷	۳	۳۶
-۶	۰.۱۴	۴۱	-۳۵
۹.۶	۱۰.۶۰	۳	۳۵
۸.۴	۱	۱	۳۷

اقدام عمده صادراتی جمهوری عراق از جهان در سال ۲۰۱۸ (میلیارد دلار)

ارزش	نام کالا	رتبه
۸۵۱۷۱۲	نفت خام و روغن حاصل از مواد معدنی قیری، خام	۳
۷۱۱۳۱۹	زیر آلات از سایر فلزات گرانبها	۲
۲۴۰۲۲۰	سیگار حاوی تنباکو	۱
۲۷۱۰۱۲	روغن‌های سبک و فرآورده‌های آن	۱
۲۷۱۱۱۱	گاز طبیعی بصورت مایع	۱

اقدام عمده صادراتی ج.ا.ایران از جمهوری عراق در سال ۱۳۹۷ (میلیون دلار)

ارزش	نام کالا	رتبه
۲۷۱۰۱۲۹۰	سایر روغن‌های سبک و فرآورده‌ها بجز بنزین	۱۷
۸۴۴۳۳۰۰۰	ماشین‌آلات و دستگاه‌ها برای تکمیل کرم‌ن کاغذ یا مقوا	۱۳
۷۶۰۱۳۰۰۰	آلبان‌های آلومینیوم کارتن‌شده	۱۰
۷۶۱۲۹۰۲۰	فولاد بدون درز آلومینیومی برای انواع نوشابه و نوشیدنی	۵
۸۵۲۸۱۰۱۲	فراشه و ضایعات باتری‌ها	۳

اقدام عمده صادراتی جمهوری عراق به جهان در سال ۲۰۱۸ (میلیارد دلار)

ارزش	نام کالا	رتبه
۲۷۰۹۰۰	نفت خام و روغن حاصل از مواد معدنی قیری، خام	۹۱
۲۷۱۰۱۹	روغن‌های متوسط و فرآورده‌های آن	۳
۷۱۰۸۱۲	طلا	۱
۲۷۱۰۱۲	روغن‌های سبک و فرآورده‌های آن	۰.۵
۰.۸۰۴۱۰	خرمای خشک یا تازه	۰.۱

اقدام عمده صادراتی ج.ا.ایران به جمهوری عراق در سال ۱۳۹۷ (میلیون دلار)

ارزش	نام کالا	رتبه
۲۷۱۱۱۱۹۰	گاز طبیعی مایع شده در ظروف یک هزار سلتی متر مکعب و بیشتر	۶۳۵
۲۷۱۱۱۹۹۰	سایر گازهای غنی و هیدروکربن‌های گازی شکل مایع شده غیر مذکور در ظروف یک هزار سلتی متر مکعب و بیشتر	۴۱۰
۲۷۱۰۱۹۹۰	سایر فرآورده‌های غیر مذکور دارای ۷۰٪ وزنی یا بیشتر نفت با روغن‌های معدنی قیری	۱۹۱
۲۹۲۴۹۰۰۰	لوازم خانه بتنی و پلاستیکی که در جای دیگر مذکور نیست از مواد پلاستیکی	۱۸۰
۲۷۱۰۱۲۹۰	سایر روغن‌های سبک و فرآورده‌ها بجز بنزین	۱۷۱

شرکای بزرگ تجاری جمهوری عراق در جهان (۲۰۱۸)

رتبه	نام کشور	درصد	رتبه	نام کشور	درصد
۱	هند	۲۳.۷٪	۱	امارات	۲۱.۲٪
۲	چین	۲۳.۱٪	۲	ایران	۱۶.۸٪
۳	آمریکا	۱۲.۵٪	۳	ترکیه	۱۵.۶٪
۲۷	ایران	۰.۵٪	۴	چین	۱۴.۸٪

شکل (۳.۴) اطلاعات پایه تجاری کشور عراق با ایران^۱

^۱ سازمان توسعه تجارت: ن.ک.

عراق به غیر از کالا، نیاز شدیدی به واردات خدمات فنی و مهندسی دارد؛ زیرا بسیاری از زیرساخت‌های این کشور نابود شده است و خود توانایی بازسازی آنها را ندارد. بازار بزرگ عراق این امکان را برای همسایگان عراق فراهم کرده است که شرکت‌ها و صنایع خود را در مقیاس جهانی رشد و توسعه دهند. بنابراین طبیعی است که رقابت شدیدی بین بازیگران بازار عراق شکل بگیرد. در این شرایط پیروز آوردگاه بازار عراق کسی است که بهتر از دیگران بتواند با طرح‌ها و برنامه‌های سودآور، پیشنهادهای بهتری به طرف عراقی بدهد و رضایت آنان را جلب کند.

در حال حاضر یکی از مهم‌ترین موانع گسترش روابط اقتصادی ایران و عراق مشکل روابط بانکی است. تحریم بانکی دسترسی ایران به نظام غالب بانکی دنیا که بر اساس سیستم دلاری طراحی شده است را با مانع روبرو کرده است. این محدودیت، به مانع بزرگی جهت تسهیل و گسترش تجارت دوجانبه میان ایران و عراق تبدیل شده است. تاکنون ایران و عراق قدم‌هایی در راستای توسعه تبادلات مالی خود برداشته‌اند که در ذیل زیربخش‌های پیش‌رو بدان پرداخته خواهد شد.

۱-۲- تاسیس شعب بانک‌های ایرانی در خاک عراق

بر خلاف سوریه، جمهوری اسلامی ایران نیز، با تاسیس شعب بانک‌های ریالی خود در خاک عراق، قدم موثری در تسهیل مبادلات بانکی برداشته است. بانک‌های ملی، پارسیان و اقتصاد نوین توانسته‌اند با تاسیس شعب خود در بغداد، کمی نیل به این هدف را آسان‌تر کنند. لیکن به نظر می‌رسد این اقدام جهت بهبود روابط بانکی دو کشور کافی نباشد.

ایران باید به دنبال راه‌اندازی سامانه پیام‌رسان فرامرزی خود برای شعب خارجی بانک‌های ایرانی باشد که اکنون به نام سپام شناخته می‌شود. با راه‌اندازی کامل این سامانه، ایران می‌تواند سیستم‌های بانکی شعب خارجی بانک‌های خود در عراق را توسط پروتکل‌های استاندارد مبادلات مالی به یکدیگر متصل کند و ارتباطات، مکاتبات و مراودات میان بانک‌های ایرانی در عراق و بانک مرکزی را به صورت کاملاً الکترونیکی و امن میسر سازد. در این صورت، علاوه بر جایگزینی پیام‌رسان سوئیفت با یک پیام‌رسان داخلی، تسویه مبادلات فرامرزی ایران نیز در بستر همین سامانه صورت خواهد پذیرفت. متأسفانه تاکنون، خبری از اتصال شعب خارجی بانک‌های ایرانی، به سپام نشده است که به نظر می‌رسد گام بعدی در توسعه روابط پولی و بانکی ایران و کشورهای همسایه همین مسئله باشد که باید مورد پیگیری و رصد قرار گیرد.

۲-۱-۲- بانک مشترک ایران و عراق

کشورهای ایران و عراق، موفق به ایجاد یک بانک مشترک به نام بانک توسعه تعاون الاقلیمی با سرمایه اولیه ۵۰ میلیارد دینار شده‌اند که به منظور توسعه و استحکام تبادلات مالی بین‌المللی با تأکید بر کشورهای اسلامی خاورمیانه در آوریل سال ۲۰۰۷ یعنی در فروردین سال ۱۳۸۶ توسط سهامداران اصلی آن یعنی، بانک اقتصاد نوین با بیش از ۲,۵۳ درصد، بانک کشاورزی با بیش از ۲۰٪، شرکت‌های عراقی با بیش از ۲۵٪ و اشخاص حقیقی با حدود ۱,۸ درصد مشارکت تأسیس کرده‌اند.^۱

بانک توسعه تعاون الاقلیمی، که می‌تواند گامی بسیار موثر در بسط نظامات مالی و بانکی دو کشور به حساب آید. راه‌اندازی بانک مشترک توسعه تعاون الاقلیمی جهت استفاده از ارزهای ملی مزایای فراوانی دارد. بدین طریق که راه‌اندازی چنین بانکی باعث می‌شود -جدای از نظام پرداخت کنونی که در اختیار آمریکا و برخی دیگر از کشورهای غربی است- یک نظام پرداخت جدید جهت انجام مبادلات میان دو کشور شکل بگیرد؛ نظامی که در آن نقش ارزهای واسطه و جهانروایی از قبیل دلار و یورو حذف شده و ریال و دینار در آن پررنگ شود.

در قالب چنین بانک مشترکی این امکان وجود دارد که دو کشور برای انجام پیام‌رسانی مالی معاملاتشان، اقدام به راه‌اندازی سیستم پیام‌رسان مالی جایگزین سیستم‌هایی از قبیل سوئیفت نمایند. در صورت راه‌اندازی چنین سیستمی، معاملات به طور مستقل از اختیارات آمریکا، با هزینه کمتر و سرعت بالاتر انجام می‌شود.

در حال حاضر بانک تعاون اسلامی به عنوان دومین بانک خصوصی کشور عراق دارای ۱۱ شعبه شامل اداره مرکزی و شعبه مرکزی در بغداد، شعبه کربلا، شعبه نجف، شعبه سلیمانیه، شعبه بصره، شعبه اربیل، شعبه کاظمین، شعبه کوت، شعبه دیوانیه و شعبه باب‌الشرقی در کشور عراق است و شعبه میلاد تنها شعبه این بانک در کشور ایران محسوب می‌شود.^۲

شایان ذکر است با توجه به حجم بالای مبادلات بین دو کشور ایران و عراق، بانک تعاون اسلامی فرصت مناسبی برای پاسخگویی به نیازهای بانکی مشتریان در دو کشور فراهم کرده است.

بنابراین با حذف نقش ارزهای جهانروا، عملیات پرداخت و تسویه مبادلات میان دو کشور با ارزهای ملی و

^۱ <http://www.ibena.ir/news/87207/>

^۲ <https://way2pay.ir/199017/>

^۳ <http://www.ibena.ir/news/87207/>

بررسی زیرساخت‌های تبادلات مالی مستقل از نظام پرداخت دلاری – اندیشکده اقتصاد مقاومتی

به صورت کاملاً مستقل و بدون رصد و نظارت آمریکا صورت می‌پذیرد. لذا امکان ایجاد محدودیت و تحریم بر سر راه مبادلات نیز از بین می‌رود.

اکنون به نظر می‌رسد اسباب مبادلات بانکی در عراق، مهیاتر از کشور سوریه باشد. طبق مقایسه‌ای که در جدول زیر شده است، جمهوری اسلامی می‌تواند با راه‌اندازی سامانه پیام‌رسان داخلی خود در عراق، در کوتاه مدت، نه تنها مطالبات خود را به دور از هرگونه نظامات ارزی و پرداختی غربی، وصول کند بلکه صادرات و سرمایه‌گذاری فعالان تجاری ایران مفتوح شود.

جدول (۳-۲) مقایسه وضعیت بانکی دو کشور عراق و سوریه جهت تجارت با ایران

کشور	شعب خارجی بانک‌های ایرانی	بانک مشترک	کارگزاری
عراق	بانک ملی ایران / بانک پارسیان / بانک اقتصاد نوین	بانک توسعه تعاون الاقليمی	
سوریه			بانک توسعه صادرات / بانک ملی / بانک صادرات / بانک تجارت سوریه

3- موانع همکاری بانکی با کشورهای محور مقاومت

در مصاحبه با آقای محمدحسین قاسمی، دبیر هیأت عامل و سرپرست سابق اداره تامین اعتبارات ارزی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و مشاور مدیر اجرایی جمهوری اسلامی ایران در صندوق بین‌المللی پول، بیان شد که مشکل اصلی مبادلات بین‌المللی کشور را باید در گرو پیروی دولت‌ها و کشورها از مقررات فرا سرزمینی آمریکا دانست. حتی چنانچه مبادلات بین‌المللی کشور به ریال، دینار، یوان و یا هر ارز دیگری غیر از دلار و یورو ختم شود، ایالات متحده آمریکا با سنگ‌اندازی در مسیر تجاری و تبادلاتی کشورهای مبادله‌کننده با ایران، آنان را ضمن تهدید به عدم دسترسی به بازار پر سود آمریکا، با جرائم سنگین مالی روبه‌رو می‌کند و همین امر آنان را از قید تجارت با ایران منصرف می‌گرداند.

بدین وصف، هرچند در حال حاضر بسترهای جایگزین مبادلات غیردلاری مانند CIPS و SPFS ایجاد شده‌اند، لیکن نکته مهمی که در این زمینه وجود دارد، میزان کارایی آنان برای ایران است. باید گفت تاکنون این دو زیرساخت، جنبه بین‌المللی پیدا نکرده‌اند و فراتر از آن، ملاحظات این دو زیرساخت برای برقراری روابط بین بانکی با ایران تاکنون مشخص نیست. حال سوالی که مطرح است، آن است که تا چه اندازه آنان حاضر به پذیرش ایران در سیستم‌های پولی و مالی خود هستند؟ صرف‌نظر از مسئله FATF و تحریم، مبحث Control Room Compliance، یکی دیگر از موانعی است که روابط بانک‌های بین‌المللی با ایران را تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهد.

در خصوص سامانه پیام‌رسان مالی سپام باید افزود، این ساختار بیشتر در جهت پیام‌رسان داخلی است و تاکنون علی‌رغم توانمندی آن، جنبه فرامرزی پیدا نکرده است. گفتنی است، هر بانک کارگزار که در خارج از مرزهای ایران، تابعیت غیرایرانی داشته باشد، می‌تواند به سپام ملحق شود؛ اما در حال حاضر، باید پرسید، آیا بانک‌های رده اول و یا دوم جهان، حاضر به پیوستن به سپام می‌باشند؟ آنچه که تاکنون شاهد آن بوده‌ایم سرباز زدن بانک‌های مطرح رده‌های اول و دوم جهانی در پیوستن به سپام بوده است و در عمل استفاده از این سازوکار در بستر مبادلات غیردلاری امکان‌پذیر نیست.

اما اصلی‌ترین و مهم‌ترین نکته‌ای که باید در ارتباط با بستر مبادلات غیردلاری ایران اذعان داشت، خواست و اراده سیاسی دولت‌ها جهت مبادله تجاری با ایران است. مادامی که کشورها بالاخص کشورهای همسایه مانند عراق و سوریه، اراده‌ای از خود جهت ارتباط تجاری با ایران نشان ندهند، علی‌رغم وجود بسترهای مبادلاتی جایگزین، این امر محقق نخواهد شد. به عنوان نمونه، جمهوری اسلامی ایران در گذشته، روابط بازرگانی و تجاری نسبتاً مناسبی با کشور امارات برقرار کرده بود و با استفاده از بانک‌های کارگزار،

دفاتر نمایندگی و صرافی‌ها، مبادلات بین‌المللی خود را انجام می‌داد، لیکن رفتار خصمانه اماراتی‌ها و نبود میل و اراده سیاسی آن‌ها جهت برقراری روابط تجاری و بازرگانی با ایران، این کشور را از لیست شرکای مهم تجاری کشور، خارج کرد. بنابراین اگر دول همسایه ایران بالاخص کشورهای محور مقاومت یعنی عراق و سوریه، میل و اراده سیاسی خود را جهت روابط تجاری و بانکی با ایران نشان دهند، حتی بدون نیاز به زیرساخت‌های پیام‌رسان غربی، می‌توان حتی از طریق تلکس و فکس رمزنگاری شده، به تجارت با آنان پرداخت؛ اما آنچه که متأسفانه شاهد آن هستیم، فقدان اراده سیاسی مصمم از جانب این دو کشور به جهت ترس و واهمه از ادامه و تشدید تحریم‌های ایالات متحده آمریکا است. به علاوه، تا کنون هیچ‌یک از زیرساخت‌های لازم جهت برقراری روابط تجاری و بازرگانی با سوریه نیز مهیا نشده است و عدم تاسیس شعب خارجی بانک‌های ایران یا بانک مشترک با این کشور، و همچنین نبود زیرساخت‌های حداقلی جاده‌ای، دریایی و هوایی با این کشور، نشان از عدم امکان روابط تجاری مستمر و پر سود حداقل در بازه کوتاه‌مدت دارد.

لذا پیش‌نیاز اصلی، برقراری هر نوع رابطه بانکی و تجاری با کشورها، میل و اراده سیاسی آنان است. در این میان، تنها راهکار مناسبی را که می‌توان جهت پیشبرد مبادلات خود با کشورهای عراق و سوریه مدنظر قرار داد، مسئله تهاتر که یکی از اقسام و انواع تجارت متقابل Counter-Trade محسوب می‌شود. در این روش مبادلاتی که جمهوری اسلامی نیز ید طولائی در آن دارد، بانک مرکزی طرفین، نقش بسزایی در تحقق آن ایفا می‌کند. بدین منظور، طرف صادرکننده ایرانی کالا به عراق و یا سوریه، در ازای ارزش صادراتی خود، معادل ریالی خود را نه از طرف سوریه یا عراقی بلکه از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مطالبه می‌کند. حال، در ازای آن، بانک مرکزی ایران از بانک مرکزی عراق و یا سوریه، مبلغ مورد نظر را در قالب واردات کالا و خدمات از سوریه و عراق مطالبه می‌کند. در این صورت، با صادر کردن کالا و خدمات طرف عراقی و یا سوری به ایران، معادل آن از طرف بانک مرکزی دو کشور به طرف صادرکننده خارجی داده می‌شود.

در پایان مهلت ۶ ماهه یا یک ساله، کشورها می‌توانند نسبت به تسویه مبادلات خود، ارزی مانند دلار و یا یورو را به عنوان ارز معیار و شاخص در نظر بگیرند و به یکدیگر عملیات NETTING و یا کلر را انجام دهند. سابق بر این، اتاق پایاپای بانک مرکزی در دایره بین‌الملل، اقدام به تهاتر کالا و خدمات با ۱۰ کشور مورد نظر بر طبق سازوکار گفته شده فوق می‌کرد.

4- تشکیل اتاق تهاتر مقدمه‌ی همکاری بانکی کشورهای محور مقاومت

در مصاحبه با یکی از مدیران سابق عملیات ارزی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران گفته شد که اصولاً عمده‌ترین مشکل مبادلاتی جمهوری اسلامی ایران مسئله تحریم‌های ایالات متحده آمریکا است. اساساً تحریم‌های آمریکا را باید در دو دسته گنجانده؛ تحریم‌های اولیه و تحریم‌های ثانویه.

تحریم‌های اولیه مربوط به منع معاملات اشخاص و بانک‌های آمریکایی با ایران است که چندان در این بحث، کاربرد ندارد، ولیکن آنچه را که باید اصلی‌ترین عامل در مشکلات کنونی مبادلات بین‌المللی ایران دانست، تحریم‌های ثانویه ایالات متحده آمریکا است. بدین منظور که وزارت خزانه داری آمریکا، کلیه موسسات و بانک‌های تجاری کشورهای غیرآمریکایی را از مبادلات مالی و پولی با ایران منع می‌کند و در صورت مبادله با ایران، آنان را از بازار مالی خود محروم می‌کند فلذا به همین جهت معمولاً اکثر کشورها و موسسات تجاری و بانک‌های خارجی، عطای معامله با ایران را به لقای آن می‌بخشند؛ چرا که اساساً برای انجام هر معامله تجاری، بستری برای پرداخت و تسویه آن نیاز است. به همین منظور ایالات متحده، می‌تواند از طریق رصد مبادلات مالی در بسترهای پیام‌رسان و پرداخت و تسویه موجود، مبدا و مقصد کالا و خدمات دریافتی را پیگیری نماید و عواقب زیانباری را متوجه کشور مورد معامله بگرداند.

به همین جهت است که اکثر کشورها، حتی به ارزی غیر از دلار و یورو، تمایلی به مبادله با ایران ندارند و حجم کم مبادلات تجاری با ایران، آنان را از چشم‌پوشی بر بازار مالی آمریکا منصرف نمی‌گرداند.

باید گفت هرچند اکنون بسترهای مبادلات منطقه‌ای رو به گسترشی ایجاد شده است، لیکن هنوز هیچکدام از آنان جهانی نشده‌اند و نمی‌توانند جایگزین سازوکاری به نام سوئیفت شوند. علاوه بر این، به جز ارزهای جهانروای دلار و یورو که مورد استقبال و کاربرد همه کشورها قرار دارد، لیکن ارزهایی مانند یوان چین، حتی جز ۱ درصد ذخایر ارزی هیچ کشوری نیست و حتی این کشور هم بیش از ۸۰ درصد مبادلات خود را با دلار و یورو انجام می‌دهد و به همین خاطر خیلی سخت است که کشورهایی مانند عراق و سوریه و یا هر کشور دیگری را راضی به انجام مبادله با یوان و سایر ارزهای مشابه کرد.

بنابراین شاید، تهاتر کالا و خدمات، را بتوان تنها راه حل موجود جهت مبادلات غیردلاری ایران و کشورهای محور مقاومت دانست. همانگونه که ایران با کشورهای پاکستان، بنگلادش، سنگال و غیره به تهاتر کالا و خدمات می‌پرداخت بی‌آنکه پولی رد و بدل شود تا تحت رصد ایالات متحده آمریکا قرار گیرد، اکنون

^۱ بنا به خواسته مصاحبه‌شونده، هویت ایشان نزد تهیه‌کننده گزارش محفوظ است.

نیز استفاده از همین بستر را نیز تا حدی می‌توان گره‌گشا دانست، هرچند بازهم بر سر مسئله تسویه به علت تفاوت ارزشی که میان کالا و خدمات به وجود می‌آید، محتمل است مشکلاتی به علت نبود بستری برای پرداخت حادث شود که هوشیاری و اتخاذ تدابیر لازم را می‌طلبد.

5- شیوه آغاز مبادلات غیردلاری با کشورهای محور مقاومت

در مصاحبه با دکتر محمد مهدی نجفی، پژوهشگر مسائل بانکی و استاد دانشگاه بیان شد که محدودیت‌هایی که کشور آمریکا علیه دشمنان خود ایجاد کرده است، تنها محدودیت در استفاده از دلار و سیستم‌های پرداخت و پیامرسان‌های مالی نیست. بلکه موارد دیگری همانند: فشار به کشورهای مختلف جهت عدم معاملات با کشور مخالف، انواع تحریم‌های ثانویه و ... نیز می‌باشد. لذا یکی از اقدامات کشورها برای مقابله با این محدودیت، استفاده از سیستم‌های پرداخت و تسویه منطقه‌ای است.

اکثر موانع تجاری و مبادلاتی جمهوری اسلامی ایران، به علت سیاست‌های نامناسب اقتصادی است که متأسفانه کشور ایران از طرف داخل با آن‌ها مواجه است. مثلاً یکی از این سیاست‌ها، عدم تعامل مناسب دولت‌ها در مسئله تجارت خارجی است و مشکل عمده دیگر مسئله عدم رعایت استانداردهای بانکی در ایران است.

اما سیاست‌های تحریمی آمریکا و غرب نیز علت عمده معضلات مبادلاتی ایران است که دلیل آن را باید ناشی از شناسایی و شفافیت در معاملات خارجی ایران به علت مکانیسم‌ها و سیاست‌هایی که آمریکا آن‌ها را پایه‌گذاری کرده است، دانست که سوئیفت یکی از این موارد است. اگر در مبادلات خارجی ایران، شفافیت مبادلات برای آمریکا و دیگر متحدان آنها وجود داشته باشد، آنها به راحتی با ابزارهای مختلف از آن جلوگیری می‌کنند و با ابزارهای مختلف از تجارت شرکای ایران که در خارج از کشور هستند، با ایران، ممانعت می‌کنند. این ابزار غالباً در اسباب‌آلات متعدد تحریمی آمریکا، نظیر: انواع جرائم، انواع فشار از طریق ارز حاکم بین‌المللی نظیر دلار، و قرار دادن کشورهای مختلف در لیست تحریم‌های بین‌المللی آمریکا و دیگر فشارهای اقتصادی و سیاسی به آنها است. بنابراین در قدم اول در شرایط فعلی باید شفافیت تجارت بین‌المللی ایران برای آمریکا و هم‌پیمانان آن‌ها از بین برود، تا ایران بدون شناسایی شرکای داخلی و خارجی خود بتواند به راحتی، شوک‌های مبادلاتی خود را در فروش نفت و فروش دیگر کالاها از بین ببرد. ابزارهایی که مبادلات ایران را برای آمریکا و هم‌پیمانان، را شفاف می‌کند، به صورت مختصر عبارتند از: سوئیفت و دیگر پیامرسان‌های مشابه، نهادهای شفافیت‌زا همانند: FATF، انواع سامانه‌ها نظیر نیما و ... ، شفافیت در

بورس و همچنین انواع سیاست‌های نامناسب دولت برای اجرای برجام و شناسایی راه‌های دور زدن تحریم‌ها، انواع انتقالات اطلاعاتی توسط عوامل جاسوسی خارجی.

از طرفی انواع راه‌های دور زدن تحریم‌ها که نقش بسزایی در کاهش آسیب‌پذیری تجارت خارجی ایران و مبادلات بین‌المللی کشور دارد به شرح ذیل است:

- پول واحد منطقه‌ای (پول مشترک)
- منطقه پول بهینه (OCA)
- پیمان‌های دو یا چند جانبه پولی و ارزی
- استفاده از انواع رمزارزها برای مبادلات خارجی
- تجارت تهاتری
- دلارزدایی در مبادلات خارجی
- کاهش ذخایر دلاری و یورویی

اما نکته مهم این است که ایران به منظور اتکا بر خود و حفظ قدرت استراتژیک خود در زمینه زیرساخت‌های پولی، باید پول خود را همانند دلار و یورو و یوان چین، بین‌المللی کند و این مسئله ظرفیتی است که در گذشته نیز بوده است و هم‌اکنون نیز در کشورهای همسایه تا حدودی مورد قبول است. برای مثال در کشور عراق نیز، ریال ایران رواج داشته و مورد قبول بوده است. اما نکته مهم در زمینه یک پول جهانروا یا بین‌المللی در مرحله اول این است که، دارای ثبات نسبی قابل توجهی باشد و این مهم متأسفانه در ارتباط با ایران وجود ندارد. لذا راهکار قطعی و نهایی برای ایران در کنار ایجاد زیرساخت‌های پولی مختلف و استفاده از زیرساخت‌های دیگر کشورها علاوه بر استفاده از موارد بالا در کوتاه مدت، استفاده از راهکارهای مختلف بین‌المللی کردن ریال است و لازمه این مهم، حفظ ارزش ریال است که برای حفظ ارزش ریال باید اولاً نظام بانکی و خلق پول بانکی اصلاح شود و ثانیاً استقراض دولت از شبکه بانکی و مسئله استقلال بودجه از نفت عملی گردد، سیاست‌هایی که در چهار سال می‌تواند به راحتی عملیاتی گردد.

بخش ۴. جمع‌بندی و پیشنهادها

در گزارش حاضر به بررسی ظرفیت‌ها، راهکارها و موانع مبادلات بین‌المللی ایران با تاکید بر کشورهای محور مقاومت پرداخته شد. صرف نظر از تحریم‌های ثانویه آمریکا که امروزه به اصلی‌ترین و مهم‌ترین عامل در مشکلات مربوط به مبادلات بین‌المللی کشور بدل گشته است؛ لیکن در این گزارش به آثار زیانباری که به واسطه نقش دلار در مبادلات بین‌المللی ایران صرف نظر از تحریم وجود داشت نیز اشاره شد و به صراحت، بر لزوم تکوین و راه‌اندازی سازوکارهای موازی برای مبادلات غیردلاری ایران و نظامات پرداخت و تسویه تاکید شد.

بررسی و ارزیابی نظامات پرداخت و یا پیام‌رسان‌های موازی با نظامات پرداخت غربی، نشان از آن دارد که علی‌رغم پیشرفت قابل توجهی که کشورها در ایجاد و تشکیل بسترهای مبادلاتی غیردلاری داشته‌اند، لیکن همچنان سازوکارهای موجود، مورد استفاده همگانی و به عبارتی جهان‌شمول قرار نگرفته است و جایگاه بالایی را در مبادلات بین‌المللی نداشته است. به عنوان مثال، هرچند استفاده از یوآن در تجارت جهانی که از طریق سیستم پرداخت بین بانکی بین‌المللی چین به نام CIPS انجام می‌شود، سهم ۴,۳ درصدی از کل مبادلات جهانی را دارد؛ لیکن این به معنای عدم امکان بهره‌مندی جمهوری اسلامی ایران، از سازوکار موجود نمی‌باشد بلکه باید اذعان داشت، همین حجم از مبادلات، به کلی پاسخگوی میزان تجارت ایران خواهد بود. لذا علی‌رغم، آینده روشنی که در انتظار بسترهای غیردلاری موجود خواهد بود، حتی کنون نیز، ایران امکان بهره‌مندی صد در صدی از اسباب حاضر را برای پیشبرد منافع اقتصادی و تجاری خود را دارا می‌باشد.^۲

همچنین، راه‌اندازی نظامات پرداخت و تسویه منطقه‌ای مانند کومسا در منطقه آفریقای شرقی و جنوبی و همچنین شبکه پرداخت آسیایی (APN) و سیستم پرداخت منطقه‌ای عرب، از جمله مقولاتی است که سهم بسزایی در مبادلات غیردلاری دارد که تجارت میان کشورهای عضو را از گزند تحریم‌های آمریکا و غرب امنیت می‌بخشد و تضمین می‌کند.

نکته مهم در این زمینه، کارکرد منطقه‌ای اینگونه سازکارها می‌باشد؛ برخلاف سیستم‌های CIPS و SPFS که جنبه بین‌المللی دارند، بهره‌مندی از نظامات پرداخت منطقه‌ای فوق، منوط به عضویت و قرارگیری در

^۱ https://www.bis.org/statistics/rpfx19_fx.htm

^۲ ر.ک: <http://mett.ir/872/>

اتحادیه یا انجمن مورد نظر است که به سادگی ممکن نیست.

بنابراین طبق یافته‌های گزارش حاضر که با تدقیق و مطالعه اسناد مکتوب و همچنین مصاحبه با خبرگان و صاحب‌نظران این عرصه حاصل شد، همکاری کشورهای محور مقاومت در بستر تبادلات مالی مستقل از دلار را می‌توان در دو بعد زمانی کوتاه مدت و بلند مدت جست‌وجو نمود.

۱- از منظر بعد کوتاه مدت، بانک‌های جمهوری اسلامی ایران، عراق و سوریه می‌توانند با عضویت غیرمستقیم در سیستم پرداخت بین بانکی بین المللی چین (CIPS)، مبادلات خود را از طریق سازوکار موجود ترتیب دهند. حضور جدی چین در بازسازی سوریه و عراق و همچنین وجود ابر پروژه جاده ابریشم جدید که سه کشور ایران، سوریه و عراق نیز حضور موثری در آن دارند، از جمله دلایلی است که موجبات انگیزه و التفات چین، جهت پیوستن این سه کشور، به سیستم CIPS را رقم زده است.

همچنین، استفاده از CIPS جهت پرداخت و تسویه مبادلات مالی و تجاری کشورهای محور مقاومت، به تلاش چین را برای بین‌المللی ساختن یوآن فراساحلی خود که اکنون در ردیف هشتمین ارزهای پرکاربرد جهان است، کمک می‌کند و با توجه به روند بازسازی کشورهای عراق و سوریه، جایگاه یوآن در مبادلات تجاری افزایش می‌دهد.

لذا اولین پیش‌شرط جهت اتصال به سیستم CIPS، ارتقای استانداردهای بانکداری مطابق دستورالعمل‌های سیستم CIPS و افتتاح حساب ارزی بانک‌های موردنظر ایران، عراق و سوریه نزد بانک‌های مستقر در چین می‌باشد که در نظام CIPS عضویت مستقیم دارند. با انجام این کار و اختصاص کدهای CIPS به بانک‌های سه کشور، امکان پرداخت و تسویه مبادلات از طریق یوآن فراساحلی چین مهیا خواهد شد که در کوتاه‌مدت می‌تواند سود قابل توجهی را نصیب ایران و همچنین عراق و سوریه بگرداند.

اما باید مدنظر داشت با انجام این کار، اقتصاد کشور تا حدودی وابسته به شرایط تجاری چین می‌شود چراکه ارزش یوآن چین که ارزی شناور و بدون پشتوانه است، صرفاً بر اساس تقاضا تعیین می‌شود، و چنانچه تجارت چین با افت روبرو گردد، با کاهش ارزش یوآن مواجه خواهیم بود که اثر مستقیم آن، متوجه اقتصاد ایران خواهد شد. لذا در اتخاذ این راهکار، باید تا حد امکان، جوانب احتیاط را مدنظر قرار داد و اثرات و عواقب ناشی از آن پیش‌بینی گردد.

۲- اما راهکار کوتاه‌مدت دیگری که می‌تواند در شرایط فعلی، گره‌گشا باشد، اتصال بانک‌های ایران، عراق و سوریه به پیام‌رسان ملی سپام است که از طریق این بستر نیز، مبادلات پرداخت و تسویه خواهد شد. با توجه به اینکه بانک‌های ملی، پارسیان و اقتصاد نوین اکنون در خاک عراق شعبه خارجی دارند و همچنین بانک توسعه تعاون اقلیمی، تنها بانک مشترک ایران و عراق محسوب می‌شود، لذا، بایسته است جمهوری

اسلامی ایران، در سوریه اقدام به تاسیس شعب بانک‌های داخلی خود کند و یا با توافق با این کشور، بانک مشترکی را تاسیس نماید تا اسباب اولیه برای اتصال بانک‌های سه کشور به سپام مهیا شود و تبادلات ریالی-دیناری-لیر از این بستر انجام شود.

۳- تهاتر کالا و خدمات ایران و کشورهای محور مقاومت به شرط رعایت الزامات مقرر در شکل ۳-۳ از گزارش، یکی دیگر از راهکارهای کوتاه مدت جمهوری اسلامی ایران جهت گسترش مبادلات خارجی خود با کشورهای عراق و سوریه است که باید در ذیل اهداف کوتاه مدت اقتصادی دولت گنجانده شود.

۴- در نهایت به عنوان آخرین راهکار اساسی که باید در اولویت نخست اهداف بلند مدت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران باشد، تشکیل اتحادیه‌ای میان کشورهای ایران، سوریه و عراق است که با ارز مشترک و داخلی میان اعضا، مبادلات صورت گیرد و از عنصر خارجی در آن استفاده نشود. اصولاً زمانی که کشورها از ارزهای خارجی دیگر مانند دلار، یوان، دینار و غیره استفاده می‌کنند، دولت‌ها هیچگونه کنترلی نسبت به آن ندارند و فقط توسط کشورهای صاحب ارز، مدیریت می‌شوند. همین ورود عنصر خارجی به بدنه اقتصادی یک کشور، سبب تضاد با سیستم پول ملی خواهد شد که مسائلی همچون، نوسانات شدید نرخ ارز، کاهش ارزش پول ملی و یا افزایش قیمت ارز را به دنبال خواهد داشت. مسئله مزبور دقیقاً مانند عملکرد طبیعی بدن انسان است؛ وقتی بدن انسان، با عناصر خارجی تماس برقرار کند و نتواند با آن ارتباط برقرار کند، بدن به طور طبیعی در برابر نفوذ عامل خارجی مقاومت می‌کند که موجب درد و یا سایر بیماری‌های مختلف خواهد شد. استفاده از یوان چین یا روبل روسیه و یا ارزهای عراق و سوریه در تجارت و مبادلات ایران، کم و بیش همان عناصر خارجی است که در بدن وارد می‌شود و در نهایت باعث بسیاری از بیماری‌ها خواهد شد. لذا بهترین و مناسب‌ترین راه حلی که می‌تواند بیماری اقتصادی کشور را ریشه‌کن (نه درمان) کند، ساخت و پرداخت نظام ارزی جدید جهت مبادلات میان کشورهای محور مقاومت است که به همین منظور، باید اصول و سازوکار اجرایی ذیل را جهت پایه‌گذاری و بنا نهادن نظام ارزی جدید در مبادلات ایران و کشورهای عراق و سوریه (اتحادیه منطقه‌ای مقاومت) مدنظر قرار داد:

۱- در نظام جایگزین، ارز یا گواهی ارزی مشترک باید به صورت مشترک توسط کشورهای عضو یعنی ایران، عراق و سوریه، مدیریت و کنترل شود. این ارز یا گواهی ارزی مشترک فقط برای معاملات منطقه‌ای میان سه کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد و ارتباطی با واحد پول ملی کشورهای عضو ندارد. به همین منظور، سه کشور ایران، عراق و سوریه باید در اولین گام در جهت اجرایی نمودن مبادلات تجاری و مالی خود، اقدام به تشکیل یک «اتحادیه منطقه‌ای مقاومت» نمایند. تفاوت این اتحادیه با سایر اتحادیه‌های مرسوم مانند اتحادیه اروپا در این است که در اتحادیه منطقه‌ای مقاومت، دیگر قرار نیست، پول ملی کشورها

با یکدیگر ادغام شود بلکه تنها یک ارز، صرفاً برای مبادلات تجاری کشورهای عضو استفاده می‌شود (مانند منطقه پولی مشترک CMA آفریقا جنوبی که در قسمت ۴ از بخش ۲ بدان پرداخته شد).

۲- قدم بعدی، تاسیس یک نهاد مرکزی در راس اتحادیه مقاومت است تا بر فرایند کنترل، مدیریت، اداره و توزیع ارز معاملاتی، نظارت کامل داشته باشد. این نهاد که می‌تواند یک «بانک مرکزی مقاومت» باشد، در کشورهای عضو یعنی ایران، سوریه و عراق، دفتر نمایندگی تاسیس می‌کند تا به با تمرکز و تسلط بیشتر به مبادلات تجاری کشورها بپردازد.

۳- هر واحد ارزی که در این نظام مبادلاتی، مورد استفاده قرار می‌گیرد، باید در گردش یک پول داخلی از کشورهای عضو باشد تا ارزش آن، تضمین شود و از افزایش و کاهش شدید و ناگهانی اعتبار آن جلوگیری شود. لذا ارز تجاری مورد نظر و واحد پول ملی، بدون هرگونه مقاومت در برابر هم، می‌توانند به طور کامل به یکدیگر تبدیل شوند و اعتبار هم را تضمین نمایند.

۴- میزان ارز تجاری، بر اساس نیاز به معاملات و تجارت بین‌المللی میان ایران، عراق و سوریه، به کشورهای مزبور تخصیص داده می‌شود که این کار با نظارت و مدیریت بانک مرکزی مقاومت صورت می‌گیرد. هر کشور عضو، بر اساس نیاز خود به تجارت با سایر اعضا، ارز رایگان از بانک دریافت می‌کند و در ازای آن، مبلغی را برای تضمین، در گردش پول داخلی در می‌آورد.

۵- بانک مرکزی مقاومت، ارز مورد نظر را به بانک مرکزی ملی کشورهای عضو ارسال می‌کند و در مقابل، بانک‌های مرکزی ملی، پول ملی را به همان میزان ارز دریافتی، به بانک مرکزی مقاومت واریز می‌کنند. در این حالت، ارزش پول ملی و ارز دریافتی، برابر است.

۶- در مواردی که ارزش پول ملی با کاهش روبرو شود، بانک مرکزی مقاومت، کسری را به بانک مرکزی ملی ارسال می‌کند. سپس بانک مرکزی ملی، با فروش ارز با پول ملی خود، ارز را به مردم توزیع می‌کند.

بنابراین در پایان باید گفت، اجرای تمامی راهکارهای تدبیر شده این گزارش، جملگی منوط به داشتن اراده‌ای قوی، منسجم و متحد از سوی کشورهای ایران، عراق و سوریه است که در این صورت می‌توانند با اتخاذ تدابیر فوق، خود را از خطر گاه و بی‌گاه تحریم‌های ایالات متحده آمریکا بیمه کنند.